

ARMOEDE IN NEDERLAND

2013

Onderzoek naar hulpverlening door diaconieën, parochiële caritas-
instellingen en andere kerkelijke organisaties in Nederland

Colofon

Participanten Armoedeonderzoek 2013

Algemene Doopsgezinde Sociëteit

Singel 454
1017 AW Amsterdam
(020) 623 09 14
h.w.stenvers@ads.nl

Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland

Postbus 334
3900 AH Veenendaal
(0318) 58 23 68
diac.bur@cgk.nl

Evangelische Broedergemeente Nederland

Zusterplein 20
3703 CB Zeist
(030) 692 48 33
reichel@ebg.nl

Evangelische Alliantie

Hoofdstraat 51a
3971 KB Driebergen
(0343) 51 36 93
info@ea.nl

Gereformeerde Kerken vrijgemaakt

Postbus 499
8000 AL Zwolle
(038) 427 04 80
info@gvk.nl
info@diaconaalsteunpunt.nl

Nederlands Gereformeerde Kerken

Postbus 499
8000 AL Zwolle
(038) 427 04 80
info@diaconaalsteunpunt.nl

Remonstrantse Broederschap

Nieuwegracht 27a
3512 LC Utrecht
(030) 231 69 70
info@remonstranten.org

Kerk in Actie

Postbus 456
3500 AL Utrecht
(030) 880 14 56
servicedesk@kerkinactie.nl

Oud-Katholieke Kerk van Nederland

Kon. Wilhelminalaan 3
3818 HN Amersfoort
(033) 462 08 75
buro@okkn.nl

Rooms-Katholieke Kerk in Nederland

Postbus 13049
3507 LA Utrecht
(030) 232 69 00
secrebk@rkk.nl

Vincentiusvereniging Nederland

Geestbrugweg 128
2281 CS Rijswijk
(070) 380 00 11
secretariaat@vincentiusvereniging.nl

Werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA

Luijbenstraat 17
5211 BR 's Hertogenbosch
(073) 612 19 39
info@armekant-eva.nl

Financiële ondersteuning van het onderzoek (behalve door bovenstaande organisaties) ook door

Cordaid Programma Nederland

Postbus 16440
2500 BK Den Haag
(070) 313 62 45
info@cordaid.nl

Onderzoeker

Olaf Crutzen

Verwerking gegevens

Tomma Kooij

Stuurgroep

Peter de Bie, Hub Crijns, Meta Floor, Herman Noordegraaf, Harry Scharrenborg, Carla van der Vlist

Ontwerp en lay-out

Ladenius Communicatie B.V., Houten

Foto

Peter de Bie

Druk

Drukkerij Libertas, Bunnik

ISBN/EAN

978-90-75684-27-8

Prijs

€ 5,-

Besteladres

bestellingen@pkn.nl, (030) 880 13 37

Utrecht, oktober 2013

Voorwoord

Het Armoedeonderzoek 2013 is het zesde oecumenische onderzoek waarin inzicht wordt geboden hoe plaatselijke kerken actief betrokken zijn bij de bestrijding van armoede. Deze diaconale inzet kent een lange traditie. Kerken spelen een relevante rol aan de onderkant van de samenleving door het ondersteunen van mensen in financiële nood. Zij doen dat om acute nood te lenigen. Zij doen dat om mensen te voeden en rekeningen te betalen omdat anders huisuitzetting dreigt. En zij doen dat ook om effecten van armoede te verminderen. Kerken laten het hier niet bij en proberen met betrokkenen en andere organisaties verbeteringen in beleid te bewerkstelligen.

Toen in 2012 bleek dat de crisis zich verdiepte en er signalen kwamen van plaatselijke diaconale organisaties dat meer mensen met financiële problemen bij hen aanklopten, besloot de stuurgroep tot het organiseren van het Armoedeonderzoek 2013. Het doel was een actueel inzicht te krijgen in de ontwikkelingen op het terrein van de kerkelijke betrokkenheid bij bestrijding van armoede. Het onderzoek laat ook de trends zien van deze diaconale hulp, omdat er vergelijking mogelijk is met voorgaande onderzoeken. Het laatst gehouden onderzoek vond plaats in 2010. De andere onderzoeken zijn verricht in 2002, 2005, 2006 en 2008. De resultaten kunnen gebruikt worden om het eigen beleid aan te scherpen en om knelpunten bij zowel de landelijke als de lokale overheid aan te kaarten.

Het onderzoek biedt inzicht in de manier waarop diaconieën, parochiële caritasinstellingen en andere kerkelijke organisaties in 2012 zowel materiële als immateriële hulp hebben geboden aan mensen met financiële problemen. Het onderzoek geeft een vrijwel compleet beeld, omdat een groot deel van de landelijke kerkgenootschappen en (evangelische) gemeenten geparticipeerd hebben. Het onderzoek geeft antwoorden op vragen als: 'Hoeveel aanvragen om hulp zijn er geweest en welke groepen uit de samenleving doen een beroep op het kerkelijk sociaal vangnet?' 'Wat waren de redenen om hulp te vragen?' 'Welke bedragen zijn toegekend?' 'Wat doen diaconale organisaties aan praktische dienstverlening en belangenbehartiging om de groeiende armoede tegen te gaan?'

Nieuw t.o.v. eerdere onderzoeken is dat onderzocht is hoeveel uren er besteed worden door kerkelijke vrijwilligers, zowel bij de individuele financiële ondersteuning als bij activiteiten die meer te maken hebben met de collectieve ondersteuning van mensen met financiële problemen. Ook is nagevraagd of diaconale organisaties ondersteuning bieden aan nieuwe doelgroepen, bijvoorbeeld mensen die in de problemen zijn gekomen door een restschuld van hun hypotheek na gedwongen verkoop van hun huis.

De meest opvallende trends en ontwikkelingen zijn opgenomen in de conclusies. Het resultaat en de conclusies hebben geleid tot het doen van een aantal aanbevelingen voor zowel de landelijke als de lokale overheid en voor de kerken zelf. De aanpak van armoede verdient hoge prioriteit van alle betrokkenen, omdat armoede niet alleen de waardigheid van mensen aantast, maar ook de kwaliteit van onze samenleving, van ons samen leven. Armoede is een realiteit waar we niet omheen kunnen. Kerken ervaren dit in toenemende mate.

Opzet van dit rapport

Het rapport start met een opsomming van de belangrijkste onderzoeksresultaten, gevolgd door een aantal conclusies en aanbevelingen. Aansluitend wordt het totale onderzoeksresultaat toegelicht, inclusief een verantwoording over de onderzoeksmethodiek. Het Armoedeonderzoek 2013 bevat ook een overzicht van alle actuele kengetallen over armoede, werkloosheid en schulden. Daarnaast wordt er een handreiking gegeven aan kerken hoe ze hun diaconale werk op het terrein van armoede kunnen organiseren. Afsluitend is een overzicht te vinden van relevante sites en uitgaven van organisaties die actief zijn bij de bestrijding van armoede.

Dit rapport is digitaal te vinden op www.kerkinactie.nl/armoedeonderzoek. Op deze site staan diverse andere documenten, waaronder de vragenlijst van het onderzoek. De Stuurgroep Armoedeonderzoek 2013 hoopt dat het resultaat alle betrokkenen aanmoedigt de krachten te bundelen en (nieuwe) keuzes te maken in beleid, waardoor de armoede in Nederland teruggedrongen wordt. Opdat niemand tekort komt. Opdat we allen niet verarmen!

Inhoudsopgave

I	Over het onderzoek	9
II	Samenvatting en aanbevelingen	11
2.1	Inleiding	11
2.2	Deelnemende diaconale organisaties	11
2.3	Betrokkenheid van diaconale organisaties	12
2.4	Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning	13
2.5	Individuele financiële hulp	13
2.6	Immateriële hulp	15
2.7	Collectieve hulp	15
2.8	Kerstpakketten	16
2.9	Inloophuizen	17
2.10	Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan collectieve ondersteuning (incl. kerstpakketten en inloophuizen)	18
2.11	Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding	18
2.12	Groepen met financiële problemen	19
2.13	Aard van de problematiek	19
2.14	Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties	20
2.15	Toerusting voor armoedebestrijding	20
2.16	Signalen voor de overheid	20
2.17	Conclusies en aanbevelingen	21
III	Onderzoeksresultaten	24
3.1	Inleiding	24
3.2	Deelnemende diaconale organisaties	24
3.3	Betrokkenheid van diaconale organisaties	25
3.4	Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning	27
3.5	Individuele financiële hulp	27
3.5.1	Aantal aanvragen voor individuele financiële hulp	29
3.5.2	Aantal gehonoreerde aanvragen voor individuele financiële hulp	31
3.5.3	Gehonoreerd totaalbedrag voor individuele financiële hulp	32
3.6	Immateriële hulp	33
3.7	Collectieve hulp	34
3.7.1	Diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding	35
3.7.2	Gehonoreerd totaalbedrag voor collectieve hulp	35
3.8	Kerstpakketten	36
3.8.1	Aantal kerstpakketten	37
3.8.2	Totaalbedrag besteed aan kerstpakketten	38
3.9	Inloophuizen	39
3.9.1	Totaalbedrag besteed aan inloophuizen	40
3.10	Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan collectieve ondersteuning (incl. kerstpakketten en inloophuizen)	41
3.11	Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding	41
3.12	Groepen met financiële problemen	42
3.13	Aard van de problematiek	43
3.14	Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties	45

3.15	Toerusting voor armoedebestrijding	47
3.16	Signalen voor de overheid	47
IV	Onderzoeksverantwoording	49
4.1	Onderzoeksmethode	49
4.2	Populatie	49
4.3	Respons	49
4.3.1	Responsoverzicht	49
4.3.2	Representativiteit en weging	49
4.3.3	Statistische marges	50
4.3.4	Een aantal rekenvoorbeelden	50
4.4	Dataverzameling	51
4.4.1	De vragenlijst	51
4.4.2	De veldwerkperiode	51
4.5	Verwerking van de (open) vragen	51
4.6	Opmerkingen met betrekking tot het onderzoek en rapportage	51
V	Armoede, werkloosheid en schulden	52
5.1	De gezichten van armoede	52
5.2	Armoede in cijfers	52
5.3	Werkloosheid	53
5.4	Kinderen in armoede	53
5.5	Migranten en niet-westerse huishoudens in armoede	53
5.6	Werkende armen	53
5.7	Problematische schulden	54
5.8	Rijkdom neemt tegelijkertijd toe	54
5.9	Perspectief in de nabije toekomst	55
VI	Wat kunnen kerken doen?	56
6.1	Inspiratie tot inzet voor gerechtigheid en barmhartigheid	56
6.2	Drie leidende diaconale principes	57
6.3	Rollen	57
6.4	Armoede op het spoor komen	58
6.5	Werken aan bewustwording	59
6.6	Diaconale hulp in de praktijk	59
VII	Armoedegrenzen, literatuur en websites	61
7.1	Armoedegrenzen	61
7.2	Literatuur	61
7.3	Websites	63

I Over het onderzoek

Sinds 2008 verkeert de wereldwijde economie in zwaar weer. De kredietcrisis ontwikkelde zich de laatste jaren tot een brede economische crisis. Wereldwijd zijn heel wat huishoudens in de armoede gestort, ook in Nederland. Een laag inkomen veroorzaakt vaak niet alleen een gebrek aan fatsoenlijke behuizing, gezondheidszorg en voeding, maar zorgt in veel gevallen voor uitsluiting en een gebrek aan eigenwaarde. De verwachting is dat het aantal huishoudens dat met armoede geconfronteerd wordt in 2013 nog verder zal stijgen, zoals blijkt uit het armoede-signalelement 2012 van het SCP/CBS.

Bovenstaande signalering baart verschillende kerken grote zorgen. Om meer zicht te krijgen op armoede en de rol die kerken hierin spelen is het onderzoek 'Armoede in Nederland 2013' uitgevoerd. In het onderhavige onderzoek hebben meerdere kerken, in samenwerking met de Raad van Kerken in Nederland en de werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA, geparticipeerd, namelijk:

- Rooms-Katholieke Kerk in Nederland
- Vincentiusvereniging Nederland
- Protestantse Kerk in Nederland (Kerk in Actie)
- Evangelische Alliantie (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Unie van Baptisten Gemeenten in Nederland, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland)
- Algemene Doopsgezinde Sociëteit
- Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland
- Evangelische Broedergemeente Nederland
- Gereformeerde Kerken vrijgemaakt
- Nederlands Gereformeerde Kerken
- Oud-Katholieke Kerk van Nederland
- Remonstrantse Broederschap

Dit onderzoek is ook in 2005 en 2006 uitgevoerd in opdracht van Kerk in Actie van de Protestantse Kerk in Nederland. Vanaf 2008 werd het onderzoek uitgebreid met:

- Rooms-Katholieke Kerk in Nederland
- Vincentiusvereniging Nederland
- Remonstrantse Broederschap
- Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland
- Oud-Katholieke Kerk van Nederland

In 2010 is het onderzoek nog verder uitgebreid en participeerden de volgende kerken:

- Protestantse Kerk in Nederland (Kerk in Actie)
- Rooms-Katholieke Kerk in Nederland
- Vincentiusvereniging Nederland
- Remonstrantse Broederschap
- Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland
- Oud-Katholieke Kerk van Nederland
- Gereformeerde Kerken vrijgemaakt
- Evangelische Alliantie (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Leger des Heils, Unie van Baptisten Gemeenten in Nederland, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland)
- Evangelische Broedergemeente Nederland
- Koptisch-orthodoxe Kerk
- Basisbeweging Nederland
- Kerkgenootschap der Zevende-dags Adventisten

Net als in de vorige onderzoeken is in 2013 onderzocht in welke mate en op welke wijze diaconale organisaties betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen die financieel in de problemen zijn geraakt. Hierbij is expliciet onderscheid gemaakt tussen individuele ondersteuning en collectieve ondersteuning (geld geven aan collectieve voorzieningen voor mensen in armoede, zoals voedselbanken). Daarnaast wordt er onderscheid gemaakt tussen materiële en immateriële hulp.

Hoeveel aanvragen zijn er binnengekomen? Hoeveel zijn er gehonoreerd en om welke bedragen gaat het hierbij? Ook kerstpakkettenacties en steun aan inloophuizen zijn in dit onderzoek opnieuw bekeken. Tevens is onderzocht welke bevolkingsgroepen het vaakst aankloppen bij diaconale organisaties en wat de belangrijkste oorzaken zijn voor hun vraag om hulp.

Nieuw in dit onderzoek is het inzicht in het aantal diakenen, bestuurders en vrijwilligers die betrokken zijn bij individuele en collectieve ondersteuning. Ook het aantal bestede uren is hierbij inzichtelijk gemaakt.

Kortom, het onderzoek laat zien op welke manieren de verschillende kerken hulpverlening bieden aan mensen met financiële problemen. Verder geeft het inzicht in zowel de aard van de problemen als in de verschillende doelgroepen.

We moeten ons realiseren dat in dit onderzoek alleen ‘formele cijfers’ worden gepresenteerd. Met ‘formeel’ wordt bedoeld dat de hulp vanuit een diaconale organisatie is verleend. Echter, naast de formele hulp is er ook nog veel informele hulp. Deze informele hulp valt buiten het kader van dit onderzoek.

De resultaten van dit onderzoek geven een kader om het beleid op het gebied van armoedebestrijding verder gestalte te geven. Tevens kunnen de kerken aantonen welk werk zij verrichten op het gebied van individuele en collectieve hulpverlening en immateriële hulp. De cijfers geven voldoende aanknopingspunten om in gesprek te gaan met de overheid over verbeteringen in het sociale beleid.

Diaconale organisaties

In het onderzoek wordt gesproken over diaconale organisaties. Aangezien er veel verschillende kerken in het onderzoek participeren, is om de helderheid te bevorderen gekozen voor één term die duidt op alle verschillende kerken die aan het onderzoek hebben deelgenomen. Met de term ‘diaconale organisaties’ worden alle lokale gemeenschappen en kerkelijke organisaties van de bovengenoemde kerkgenootschappen bedoeld (alle respondenten van het onderzoek).

Voor een gedetailleerd overzicht van de punten die in dit onderzoek aan de orde komen, wordt verwezen naar de inhoudsopgave en naar de gebruikte vragenlijst die op de website www.kerkinactie.nl/armoedeonderzoek staat. Ook de tabellen zijn op deze website te vinden.

II Samenvatting en aanbevelingen

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk is een samenvatting van het onderzoek naar de hulpverlening aan mensen die financieel in de knel zitten, dat onder diaconale organisaties is uitgevoerd. Op basis van de resultaten zijn conclusies en aanbevelingen geformuleerd. Deze zijn te vinden op het einde van dit hoofdstuk. Waar in het onderzoek wordt gesproken over diaconale organisaties worden alle respondenten van het onderzoek bedoeld.

Naast de inleiding zijn er in dit hoofdstuk zestien paragrafen opgenomen, waarbij wordt aangesloten op de indeling van hoofdstuk III. Achtereenvolgens komen aan de orde:

- 2.2 Deelnemende diaconale organisaties
- 2.3 Betrokkenheid van diaconale organisaties
- 2.4 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning
- 2.5 Individuele financiële hulp
- 2.6 Immateriële hulp
- 2.7 Collectieve hulp
- 2.8 Kerstpakketten
- 2.9 Inloophuizen
- 2.10 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan collectieve ondersteuning (incl. kerstpakketten en inloophuizen)
- 2.11 Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding
- 2.12 Groepen met financiële problemen

- 2.13 Aard van de problematiek
- 2.14 Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties
- 2.15 Toerusting voor armoedebestrijding
- 2.16 Signalen voor de overheid
- 2.17 Conclusies en aanbevelingen

2.2 Deelnemende diaconale organisaties

In totaal zijn 3.895 diaconale organisaties benaderd om mee te doen aan het onderzoek. Dit zijn minder diaconale organisaties dan in 2010, toen er 4.183 werden benaderd. Deze vermindering heeft o.a. te maken met fusies van lokale kerken en diaconale organisaties. Ook ontbreken een aantal kerkelijke organisaties, omdat zij niet hebben deelgenomen aan het onderhavig onderzoek. De berekende totaalbedragen voor financiële hulp zijn dan ook gerealiseerd door minder diaconale organisaties. Dit betekent dat men gemiddeld meer (aantallen of bedragen) heeft moeten honoreren om op hetzelfde totaalbedrag uit te komen.

De onderstaande tabel geeft aan hoeveel diaconale organisaties benaderd zijn en hoeveel er gereageerd hebben. Het responspercentage is 26,2%. Dit is goed te noemen.

Tabel: Categorisering diaconale organisaties

	Populatie 2013	Respons 2013	Respons% 2013	Respons% 2010
RK - Rooms-Katholiek (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen)	1.080	232	21,5%	28,6%
PKN - Protestantse Kerk in Nederland (diaconieën)	1.863	611	32,8%	31,9%
EA - Evangelische Alliantie (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Unie van Baptistengemeenten, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland)	333	35	10,5%	16,4%
Andere kerkgenootschappen (Algemene Doopsgezinde Sociëteit, Remonstrantse Broederschap, Christelijke Gereformeerde Kerken, Oud-Katholieke Kerk, Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, Nederlands Gereformeerde Kerk en Evangelische Broedergemeente)	619	143	23,1%	24,7%
Totaal	3.895	1.021	26,2%	28,5%

2.3 Betrokkenheid van diaconale organisaties

71% van de diaconale organisaties is betrokken bij de ondersteuning van mensen die niet goed kunnen rondkomen. Gemiddeld komt dit neer op 2.765 diaconale organisaties in Nederland.

In de onderzoeken van 2005, 2006, 2008 en 2010 is de betrokkenheid ook onderzocht voor wat betreft de diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland. In 2004 was zo'n 74% van deze diaconieën betrokken en in het jaar 2005 was dit 78%. In 2007 lag dit percentage rond de 75% en in 2009 was dit 76%. In het huidige onderzoek is dit percentage gedaald tot 69%. De betrokkenheid in 2012 is ten opzichte van 2009 zo'n 7% gedaald. Dit verschil is echter (net) niet significant; de afwijking van de percentages is te klein om (met 95%-betrouwbaarheid) te kunnen zeggen dat het verschil niet op toeval berust.

Ook voor de Rooms-Katholieke Kerk (pci'en, parochies en Vincentiusverenigingen) kunnen we een vergelijking maken in de tijd. In 2008 gaf 80,1% aan betrokken te zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen. In 2010 is dit percentage gedaald tot 74,9% en in 2012 is het percentage betrokkenen zo'n 74,1%. Ook deze percentages verschillen niet significant.

Van de diaconale organisaties die betrokken zijn bij de armoede-problematiek is 82,4% actief op zoek naar armoede binnen hun gemeente. In absolute getallen zijn dit tussen de 2.235 en 2.322 diaconale organisaties. De meest voorkomende manier om armoede op te sporen is door te reageren op signalen van een ouderling, diaken, pasto(o)r of gemeentelid. Een andere veel voorkomende manier is het plaatsen van artikelen over armoede in het plaatselijke kerkblad/parochieblad.

Tabel: Belangrijkste activiteiten van diaconale organisaties om armoede op te sporen

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Reageren op signalen van ouderling/diaken/pasto(o)r/gemeentelid	74,1%	87,9%	95,7%	89,6%	85,0%
Artikelen in het kerkblad/parochieblad	61,5%	41,7%	11,9%	29,1%	43,7%
Via voedselbanken/solidariteitsmaaltijden	38,9%	45,7%	37,5%	29,7%	41,2%
Via burgerlijke gemeente/sociale dienst/GGD/maatschappelijk werk	52,5%	37,1%	14,5%	20,3%	37,6%
Contacten onderhouden met instellingen (bijv. MEE, thuiszorg, onderwijs, GGZ)	43,7%	28,8%	23,5%	24,4%	31,6%
Contacten onderhouden met belangenorganisaties (bijv. cliëntenraad sociale zaken, werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA, ouderenbond, etc.)	40,6%	28,9%	21,3%	19,0%	30,0%

Indien diaconale organisaties niet betrokken zijn bij de armoedeproblematiek, geven de respondenten als belangrijkste reden (65,1%) dat er geen signalen/aanvragen zijn ontvangen.

2.4 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning

Gemiddeld zijn er zo'n 5,8 diakenen, bestuurders of vrijwilligers per diaconie betrokken geweest bij de individuele ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt. Dat betekent dat er in 2012 gemiddeld zo'n 16.037 mensen vanuit de kerk bezig zijn geweest met de individuele ondersteuning van mensen met financiële problemen.

Gemiddeld is er in 2012 per diaconie zo'n 146 uur besteed aan individuele ondersteuning. Dat zijn in totaal zo'n 403.690 uren.

2.5 Individuele financiële hulp

98,8% van de diaconale organisaties die betrokken zijn bij de armoedeproblematiek verleent op enige wijze individuele financiële hulp. Bij kwantificering van dit percentage constateren we dat het hierbij gaat om 2.734 diaconale organisaties.

Deze betrokkenheid wordt op verschillende manieren vormgegeven. Bij individuele ondersteuning van mensen die in de knel zijn geraakt is de meest voorkomende manier van hulp financiële giften (86,2%). Andere veel voorkomende wijzen van hulp zijn materiële hulp in natura (62,8%) en financiële hulp verleend door middel van leningen (60,3%). Ook het mogelijk maken van een vakantie (38,4%) komt relatief vaak voor.

Aantal aanvragen voor individuele financiële hulp

Gemiddeld kreeg een diaconale organisatie in 2012 zo'n 14,5 aanvragen voor individuele financiële hulp binnen. Op basis van deze gegevens is vervolgens het absolute aantal aanvragen voor individuele financiële hulp berekend. In de volgende tabel zien we een overzicht voor alle afzonderlijke diaconale organisaties:

Tabel: Aantal aanvragen voor individuele financiële hulpverlening 2012

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld aantal aanvragen 2012	Gemiddeld aantal aanvragen 2009	Totaal aantal aanvragen 2012
RK	800	22,87	13,85	18.302
PKN	1.267	11,11	10,85	14.077
EA	225	7,06	8,24	1.587
Andere kerkgenootschappen	452	15,69	6,50	7.097
Totaal	2.732	14,45	11,18	39.481

Als we de gemiddelden vergelijken tussen 2012 en 2009, zien we dat het gemiddelde bij de PKN en de Evangelische Alliantie vrijwel gelijk is gebleven. Bij de Rooms-Katholieke Kerk en andere kerkgenootschappen is het aantal aanvragen sterk gestegen.

In paragraaf 2.4 werd duidelijk dat er in 2012 per diaconie gemiddeld zo'n 146 uur besteed werd aan individuele ondersteuning. Dat zijn in totaal zo'n 403.690 uren. Wanneer we dit relateren aan het totaal aantal aanvragen, dan blijken de diakenen, bestuurders en vrijwilligers gemiddeld ruim 10 uur aan iedere aanvraag te besteden.

Wanneer we dit doorrekenen naar een totaal aantal aanvragen bij de diaconieën van de Protestantse Kerk zien we dat er in 2004 gemiddeld zo'n 8.781 aanvragen binnenkwamen. In 2005 waren dit 11.357 aanvragen, in 2007 ongeveer 7.263 en in

2009 zo'n 15.852 aanvragen. In 2012 is het aantal aanvragen ongeveer gelijk gebleven, namelijk 14.219 aanvragen. Na de daling in 2007 blijft het aantal aanvragen ook in 2012 op een hoog niveau.

Bij de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) zagen we in 2007 dat er gemiddeld 9.809 aanvragen binnenkwamen en in 2009 11.911 aanvragen. In 2012 is dit aantal verder gestegen naar 18.302 aanvragen. Een toename van ruim 50%.

Aantal aanvragen voor financiële hulp gehonoreerd

Gemiddeld zijn in 2012 van de 14,5 aanvragen zo'n 11,9 aanvragen voor individuele financiële hulp door diaconale organisaties gehonoreerd. Dit betekent dat diaconale organisaties in 2012 ca. 32.569 aanvragen voor financiële hulp gehonoreerd hebben.

Tabel: Aantal gehonoreerde aanvragen voor individuele financiële hulpverlening

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld aantal gehonoreerde aanvragen 2012	Gemiddeld aantal gehonoreerde aanvragen 2009	Totaal aantal gehonoreerde aanvragen 2012
RK	800	18,69	12,42	14.957
PKN	1.267	9,59	9,65	12.151
EA	225	3,59	5,49	807
Andere kerkgenootschappen	452	12,01	6,20	5.432
Totaal	2.732	11,92	9,87	32.569

Het gemiddelde aantal gehonoreerde aanvragen bij de Rooms-Katholieke Kerk en andere kerkgenootschappen is ten opzichte van 2009 aanzienlijk gestegen. Bij de Protestantse Kerk is het aantal ongeveer gelijk gebleven en bij de Evangelische Alliantie is deze gedaald.

Wanneer we dit doorrekenen naar het totaal aantal aanvragen bij de diaconieën van de Protestantse Kerk, zien we dat in 2004 gemiddeld zo'n 7.774 aanvragen zijn gehonoreerd. In 2005 waren dit 9.972 aanvragen en in 2007 ongeveer 6.914. In 2009 is dit aanzienlijk gestegen naar 14.099 gehonoreerde aanvragen. In 2012 is het aantal aanvragen nog steeds op een hoog niveau, namelijk 12.151.

Ook bij de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) is het totaal aantal gehonoreerde aanvragen gestegen. In 2007 waren dit 8.201 gehonoreerde aanvragen en in 2009 zo'n 10.681. In 2012 is dit aantal verder gestegen naar 14.957 gehonoreerde aanvragen.

Gehonoreerd totaalbedrag voor financiële hulp

Iedere afzonderlijke diaconale organisatie besteedt gemiddeld zo'n € 4.412 per jaar aan individuele financiële hulpverlening. Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012 een totaalbedrag van € 12.055.489 aan individuele financiële hulp hebben besteed.

Tabel: Gehonoreerd totaalbedrag voor individuele financiële hulpverlening

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld gehonoreerd bedrag 2012	Gemiddeld gehonoreerd bedrag 2009	Totaalbedrag 2012
RK	800	€ 4.916	€ 3.816	€ 3.934.241
PKN	1.267	€ 4.165	€ 4.239	€ 5.277.613
EA	225	€ 2.051	€ 2.156	€ 461.014
Andere kerkgenootschappen	452	€ 4.838	€ 4.431	€ 2.188.058
Totaal	2.732	€ 4.412	€ 4.058	€ 12.055.489

Bij de Protestantse Kerk en de Evangelische Alliantie zijn de gemiddelde gehonoreerde bedragen licht gedaald. Met name bij de Rooms-Katholieke Kerk, maar ook bij de andere kerkgenootschappen, is er sprake van een stijging.

De diaconieën van de Protestantse Kerk gaven in 2004 in totaal zo'n € 4.560.750 aan financiële hulpverlening. In 2005 was dit zo'n € 7.168.760 en in 2007 ongeveer € 6.105.570. In 2009 is dit bedrag € 6.193.822 en in 2012 zo'n € 5.277.613. Het totaalbedrag is gedaald t.o.v. van 2009. Dit is met name te verklaren uit een lichte daling van het gemiddelde gehonoreerde bedrag in combinatie met daling van het aantal diaconieën.

De Rooms-Katholieke Kerk (caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) gaf in 2007 ongeveer € 4.326.324 aan financiële hulpverlening. In 2009 is dit € 3.282.044 en in 2012 zo'n € 3.934.241. Ondanks een daling van het aantal parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen is het gemiddeld gehonoreerde bedrag zodanig gestegen dat het totaal gehonoreerde bedrag toch licht is gestegen.

2.6 Immateriële hulp

Zo'n 82,5% van alle diaconale organisaties geeft naast financiële hulp ook steun op een individuele, immateriële wijze. Wanneer we onderscheid maken tussen de afzonderlijke diaconale organisaties zien we de volgende percentages:

Tabel: Steun op individuele, immateriële wijze

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Wij steunen op een individuele, immateriële wijze	76,3%	82,4%	94,7%	90,4%	82,5%

De meest genoemde manier van steunen is door huisbezoeken van diakenen of vrijwilligers (63,8%). Een andere veel voorkomende manier van ondersteuning is het doorverwijzen en begeleiden naar instanties of regelingen (56,4%). Er zijn echter nog legio andere wijzen waarop diaconale organisaties mensen op een immateriële wijze steunen.

2.7 Collectieve hulp

Er is niet alleen gevraagd naar individuele hulp, maar voor het eerst ook naar 'collectieve hulp': ondersteuning van projecten waar op enigerlei wijze mensen worden gesteund die financieel in de knel zijn geraakt.

Zo'n 88,6% van alle diaconale organisaties steunt op een collectieve wijze. Vaak wordt collectieve steun gegeven aan een voedselbank of is de kerk een steunpunt van de voedselbank (69,2%). Met name bij de diaconieën van de Protestantse Kerk is dit een populaire wijze van steun, net als in 2009. Ook het ondersteunen van diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding is een veelvoorkomende manier van hulp van diaconale organisaties (34,1%). Welke soort diaconale projecten men hier bedoelt, wordt beschreven in de volgende paragraaf. Een andere veel voorkomende wijze van collectieve hulp is het ondersteunen van lokale en regionale belangenorganisaties (28,5%).

Tabel: Op welke wijze betrokken bij de collectieve ondersteuning

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Steun geven aan voedselbank/steunpunt voedselbank	50,2%	79,3%	42,2%	65,6%	69,2%
Diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding in Nederland	19,9%	40,5%	19,5%	35,0%	34,1%
Ondersteunen van een lokale/regionale belangenorganisatie	27,1%	28,0%	11,2%	35,9%	28,5%
Participeren in een noodfonds	18,3%	20,8%	12,2%	16,5%	19,3%
Leveren van vrijwilligers voor voedselbank	12,2%	17,9%	25,5%	16,5%	16,6%
Ondersteunen van landelijke belangenorganisatie	9,8%	16,5%	4,3%	28,9%	16,4%
Maatjesproject voor mensen met schulden	15,4%	18,4%	20,1%	8,5%	16,2%
Steun geven aan Arme Kant/EVA groepen	6,0%	14,5%	8,0%	10,0%	11,6%
We werken financieel samen met burgerlijke gemeente	17,4%	10,7%	6,9%	6,7%	11,6%
Kledingwinkel/ruilwinkel	9,9%	11,8%	11,6%	10,6%	11,2%

Gehonoreerd totaalbedrag voor collectieve hulp

Iedere afzonderlijke diaconale organisatie besteedt gemiddeld zo'n € 3.234 per jaar aan collectieve hulpverlening. Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012 een totaalbedrag van € 11.158.919 aan collectieve hulp hebben besteed.

Alleen de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) gaf in 2012 gemiddeld meer uit aan collectieve hulp dan in 2009.

Tabel: Gehonoreerd totaalbedrag voor collectieve hulpverlening

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld gehonoreerd bedrag 2012	Gemiddeld gehonoreerd bedrag 2009	Totaalbedrag 2012
RK	869	€ 3.749	€ 2.842	€ 3.259.572
PKN	1.751	€ 3.105	€ 3.887	€ 5.437.013
EA	225	€ 2.268	€ 2.593	€ 509.814
Andere kerkgenootschappen	527	€ 3.241	€ 3.338	€ 1.707.227
Totaal	3.451	€ 3.234	€ 3.545	€ 11.158.919

2.8 Kerstpakketten

60,6% van de deelnemende diaconale organisaties is betrokken is bij een kerstpakkettenactie. Dit is een significante stijging t.o.v. 2009 (52,6%). Bij kwantificering van dit percentage constateren we dat het hierbij gaat om 2.360 diaconale organisaties.

Aantal kerstpakketten

Gemiddeld gaven diaconale organisaties in 2012 zo'n 65,5 kerstpakketten weg. Dit betekent dat zij in 2012 zo'n 154.675 kerstpakketten hebben weggegeven.

Totaalbedrag besteed aan kerstpakketten

De afzonderlijke diaconale organisaties besteden gemiddeld zo'n € 1.594 per jaar aan kerstpakketten. Dit betekent dat zij in 2012 een totaalbedrag van € 3.762.925 aan kerstpakketten hebben besteed. In 2009 werd er in totaal zo'n € 3.369.915 besteed aan kerstpakketten. Dit is een toename van bijna 400.000 euro.

Tabel: Gehonoreerd totaalbedrag voor collectieve hulpverlening

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld bedrag 2012 voor kerstpakketten	Gemiddeld bedrag 2009 voor kerstpakketten	Totaalbedrag 2012 voor kerstpakketten
RK	666	€ 2.706	€ 1.849	€ 1.803.124
PKN	1.168	€ 1.358	€ 1.515	€ 1.586.608
EA	167	€ 899	€ 2.268	€ 150.025
Andere kerkgenootschappen	326	€ 745	€ 456	€ 242.457
Totaal	2.360	€ 1.594	€ 1.532	€ 3.762.925

De meeste diaconieën verbinden de kerstpakkettenactie niet aan een vervolgactie (82,0%). De diaconieën die er wel een vervolgactie aan verbinden delen ook paaspakketten uit (9,3%) en/of gaan de desbetreffende mensen regelmatig bezoeken (1,8%).

2.9 Inloophuizen

Bijna een derde (32,8%) van alle diaconale organisaties hebben in 2012 financiële steun gegeven aan inloophuizen. Met name diaconieën van de Protestantse Kerk geven steun aan inloophuizen (41,3%). De overige diaconale organisaties scoren significant lager.

Tabel: Steun aan inloophuizen

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Steun aan inloophuizen	17,5%	41,3%	10,0%	28,5%	32,8%

Totaalbedrag besteed aan inloophuizen

De afzonderlijke diaconale organisaties besteden gemiddeld zo'n € 1.685 per jaar aan inloophuizen. Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012 een totaalbedrag van € 2.152.101 hebben gegeven aan financiële steun voor inloophuizen.

Tabel: Totaalbedrag voor inloophuizen

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld bedrag 2012 voor inloophuizen	Gemiddeld bedrag 2009 voor inloophuizen	Totaalbedrag 2012 voor inloophuizen
RK	189	€ 2.210	€ 1.639	€ 417.741
PKN	769	€ 1.670	€ 1.618	€ 1.284.776
EA	33	€ 229	€ 396	€ 7.609
Andere kerkgenootschappen	176	€ 1.361	€ 612	€ 240.159
Totaal	1.278	€ 1.685	€ 1.497	€ 2.152.101

Met de steun van inloophuizen is veel geld gemoed, meer nog dan in 2009. We zien wel dat er tussen de verschillende diaconale organisaties grote verschillen zijn. Zo hebben de diaconieën van de Protestantse Kerk veruit het grootste aandeel in de financiële steun aan inloophuizen.

2.10 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan collectieve ondersteuning (incl. kerstpakketten en inloophuizen)

Gemiddeld zijn er zo'n 7,7 diaconen, bestuurders of vrijwilligers per diaconie betrokken geweest bij de collectieve ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt (inclusief kerstpakketten en inloophuizen). Dat betekent dat er in 2012 gemiddeld zo'n 26.469 mensen vanuit de kerk bezig zijn geweest met collectieve ondersteuning van mensen met financiële problemen in Nederland.

Gemiddeld is er in 2012 per diaconie zo'n 399 uur besteed aan collectieve ondersteuning (inclusief kerstpakketten en inloophuizen). Dat zijn in totaal zo'n 1.375.212 uren.

2.11 Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding

Zowel in 2009 als in 2012 is er door de diaconieën bijna 30 miljoen euro besteed aan armoedebestrijding.

Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding		
	2009	2012
Individuele financiële hulpverlening	€ 12.327.739	€ 12.055.489
Collectieve hulpverlening	€ 12.206.330	€ 11.158.919
Kerstpakkettenacties	€ 3.369.915	€ 3.762.925
Steun aan inloophuizen	€ 1.715.562	€ 2.152.101
Totaal	€ 29.619.546	€ 29.129.434

Wanneer we een vergelijking maken in de tijd, dan kunnen we alleen de diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland en de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) vergelijken. Voor deze diaconale organisaties kunnen we ook alleen het totaalbedrag van de individuele financiële hulpverlening goed vergelijken.

Totaalbedrag besteed aan individuele financiële hulpverlening				
	2005	2007	2009	2012
PKN	€ 7.168.760	€ 6.105.570	€ 6.193.822	€ 5.277.613
RK	n.v.t.	€ 4.326.324	€ 3.282.044	€ 3.934.241
Totaal	n.v.t.	€ 10.431.894	€ 9.475.866	€ 9.211.854

2.12 Groepen met financiële problemen

De groepen mensen die verhoudingsgewijs het meest als financiële knelgroep genoemd worden zijn: mensen zonder betaald werk (56,4%), alleenstaande ouders met kinderen (48,4%), mensen met psychische problemen (35,0%), asielzoekers (30,7%), ouderen (30,4%), mensen met een chronische ziekte of handicap (24,1%) en mensen die te maken hebben met een restschuld hypotheek (18,7%). Deze laatste categorie is voor het eerst meegenomen in het onderzoek van 2013 en staat meteen op de zevende plaats. Een overzicht van de geïdentificeerde groepen:

Tabel: Meest genoemde groepen in financiële problemen (top tien)

	2012	2009
Mensen zonder betaald werk	56,4%	48,0%
Alleenstaande ouders met kinderen	48,4%	51,6%
Mensen met psychische problemen	35,0%	31,8%
Asielzoekers	30,7%	34,8%
Ouderen (65-plussers)	30,4%	35,6%
Mensen met een chronische ziekte of beperking	24,1%	25,8%
Mensen die te maken hebben met een restschuld (hypotheek)	18,7%	n.v.t.
Gezinnen waarin slechts 1 persoon betaald werkt	13,7%	17,6%
Zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers)/kleine ondernemers/faillissementen	11,3%	1,0%
Mensen met een parttime baan	10,0%	7,8%

De groepen die het moeilijker hebben gekregen zijn mensen met een restschuld (hypotheek) en kleine zelfstandigen en ondernemers die te maken hebben met faillissementen. Ook mensen zonder betaald werk en mensen met psychische problemen worden steeds vaker aangeduid als probleemgroepen.

2.13 Aard van de problematiek

Op de vraag hoe vaak men bepaalde knelpunten tegenkomt, kregen respondenten de keuze tussen nooit, soms, regelmatig, vaak en weet niet. Wanneer we de percentages vaak en regelmatig optellen, dan zien we dat 'schuldenproblematiek' (44,7%) en 'langdurig laag inkomen' (39,1%) de meest voorkomende problemen zijn. Deze stonden in alle vorige onderzoeken ook op de eerste en de tweede plek.

In de volgende tabel staan de percentages van de antwoordcategorieën 'regelmatig' en 'vaak' opgeteld. Een totaaloverzicht:

Tabel: Problemen die diaconieën vaak of regelmatig tegenkomen

	2012	2009
Schuldenproblematiek	44,7%	39,5%
Langdurig een laag inkomen	39,1%	38,1%
Onvoorziene hoge uitgaven, of incidentele financiële tegenslag	23,5%	19,5%
Onbekendheid met regelgeving	22,6%	20,3%
Ingewikkelde formulieren	21,9%	19,7%
Wachttijden bij toekenning uitkering	18,6%	18,3%
Vastlopen in loketten van meerdere instanties	18,2%	17,1%
Angst of schaamte voor instanties	17,7%	19,8%
Hoge vaste lasten (wonen, energie, verzekeringen)	16,5%	15,8%
Net buiten allerlei regelingen vallen	14,2%	15,3%
Structurele hoge bijzondere uitgaven (bijv. bij ziekte, handicap)	12,2%	12,9%
Terugvordering van teveel uitbetaalde huur- en/of zorgtoeslag	11,1%	n.v.t.
Problemen met flexwerken/seizoenswerk	3,9%	2,5%

We zien dat vrijwel alle knelpunten vaker worden genoemd. Opvallend is de sterke toename van schuldenproblematiek, maar ook onvoorziene hoge uitgaven of incidentele financiële tegenslag. Daarentegen is de angst of schaamte voor instanties minder geworden.

2.14 Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties

Wanneer we kijken naar contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties, in het kader van financiële hulpverlening, dan is het opvallend dat de samenwerking met de sociale dienst steeds minder wordt. In 2005 werkte nog 66,9% van de diaconieën samen met de sociale dienst. In 2012 is dit weggezakt tot 30,4% van de diaconieën. Vanaf 2005 tot 2009 werd er het meest rechtstreeks samengewerkt met de sociale dienst.

Tegenwoordig wordt er het meest samengewerkt met andere kerkelijke organisaties en diaconale platforms (49,7%), gevolgd door maatschappelijk werk (36,6%). Hierna volgt pas de sociale dienst met 30,4%. Instelling voor schuldhulpverlening/bewindvoerders/SchuldHulpMaatje (28,3%) staat op de vierde plaats. Belangenorganisaties en/of cliëntenraden sluiten de top vijf af met 12,9%.

2.15 Toerusting voor armoedebestrijding

Op de vraag: 'Voelt u zich voldoende toegerust in uw diaconale werk rondom armoede?' geeft 66,9% van de diaconale organisaties aan dat men zich voldoende toegerust voelt.

De overige 33,1% voelt zich niet voldoende toegerust. Deze respondenten geven aan behoefte te hebben aan meer informatie over (veranderingen in) de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (55,4%). Men wil meer informatie over schulden en schuldhulpverlening (54,7%). Zo'n 47,0% wil meer informatie over (wijzigingen in) de sociale wetgeving.

2.16 Signalen voor de overheid

In deze laatste paragraaf wordt beschreven welke signalen diaconale organisaties hebben doorgegeven aan de burgerlijke gemeente ter verbetering van het armoedebeleid. Daarnaast wordt ook beschreven welke zaken of signalen men binnen dit onderzoek nog wil doorgeven met het oog op het contact met de overheid.

42,3% van de diaconale organisaties heeft in 2012 signalen doorgegeven aan de burgerlijke gemeente ter verbetering van het armoedebeleid. De belangrijkste signalen hadden betrekking op de wens dat er beter moet worden samengewerkt tussen diaconieën en burgerlijke gemeenten (52,7%).

Andere belangrijke signalen zijn 'meer aandacht/regelgeving omtrent armoede' (48,2%), een 'betere uitvoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning' (40,7%) en 'minder bureaucratie/betere voorlichting' (33,5%).

28,9% van de respondenten heeft gebruikgemaakt van de mogelijkheid een zelfgeformuleerde boodschap voor de landelijke overheid aan te dragen. De meeste van deze respondenten gaven aan dat het sociaal minimum omhoog moet en dat de overheid zwakkeren in de samenleving moet ontzien door minder te bezuinigen (23,8%). Ook gaf 18,0% van de respondenten aan dat er meer aandacht moet komen voor armoede in Nederland. Zo'n 15,8% gaf aan dat er minder formulieren, bureaucratie en meer duidelijkheid moeten komen binnen de regelgeving rondom armoede.

Opvallend is dat 10,1% van de respondenten aangeeft dat het overhevelen van zorg en welzijn van rijksoverheid naar gemeentelijke overheden voor veel problemen zorgt. Dit is een nieuwe ontwikkeling waar diakenen zich zorgen over maken.

2.17 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies over de diaconale hulpverlening met het oog op de bestrijding van armoede

Een groot deel van de diaconale organisaties in Nederland is actief betrokken bij armoedebestrijding. Het totaalbedrag aan financiële middelen dat hieraan besteed wordt, is € 29.129.434. Dit bedrag is nagenoeg gelijk aan het totaalbedrag van het voorgaande Armoedeonderzoek in 2010 (€ 29.619.546). Het beroep op financiële hulp per diaconale organisatie is gegroeid. Het totaal aan financiële inzet, te beschouwen als het kerkelijk sociaal vangnet, wordt door een kleiner aantal diaconale organisaties opgebracht. In de afgelopen jaren hebben diverse lokale en regionale fusies en reorganisaties van kerken plaatsgevonden. Anders gezegd; minder diaconale organisaties leveren, ondanks de krimp van eigen middelen, dezelfde financiële bijdrage aan het bestrijden van de armoede in Nederland als drie jaar geleden. Daarnaast bieden diaconale organisaties veel immateriële hulp, stellen hun kerkgebouw ter beschikking en zijn actief in diverse netwerken, platforms, noodfondsen en maatjesprojecten om mensen met financiële problemen te ondersteunen. Kerken bieden met deze inzet een relevante bijdrage aan een groeiende maatschappelijke problematiek. Tegelijkertijd zijn kerken van mening dat de overheid haar taak op moet pakken door aan het ontstaan en bestaan van armoede meer aandacht te geven, groepen in kwetsbare financiële posities te ontzien bij de bezuinigingen en de dienstverlening te verbeteren. Het sociaal minimum wordt door een aantal diaconale organisaties als ontoereikend beschouwd.

Stijging van de aantallen hulpvragen

Het totaal aantal hulpvragen is gestegen van 33.963 naar 39.481. Hiervan zijn er 32.569 gehonoreerd. Niet bekend is wat bij de niet gehonoreerde aanvragen de redenen zijn geweest om niet te (kunnen) helpen. Vooral bij diaconale organisaties van de Rooms-Katholieke Kerk is een sterke stijging te zien van het gemiddelde aantal aanvragen. Sinds 2007 is het aantal aanvragen om hulp gestegen met ruim 50%. Deze ontwikkeling valt samen met veranderingen in de kerkelijke structuur waarbij plaatselijke werkgroepen laagdrempelige diaconale hulp zijn gaan bieden na het wegvallen van de meer beheersmatige financiële taak van PCI-besturen. Opvallend is ook de stijging van het aantal hulpvragen bij kleinere kerkgenootschappen; gemiddeld steeg het aantal aanvragen van 6,5 naar 15,7. De diaconale hulpverlening van diaconale organisaties van de Protestantse Kerk in Nederland is, na de verdubbeling van het aantal aanvragen in het voorgaande onderzoek, vrijwel op hetzelfde hoge niveau gebleven. Deze kengetallen laten zien dat de betrokkenheid van de participerende kerken bij mensen in armoede is toegenomen en breed verspreid is. Met name de grote steden hebben te maken met een forse stijging van het aantal aanvragen.

Armoede opsporen

Armoede is nadrukkelijker in beeld binnen de muren van de kerkgenootschappen. Het taboe over het bestaan van armoede slinkt. Deze conclusie valt te trekken uit het gegeven dat het reageren op signalen uit het pastorale netwerk en het schrijven over armoede in kerkbladen de belangrijkste activiteiten zijn om armoede op het spoor te komen. Vooral het eerste feit is opvallend, omdat in het voorgaande onderzoek bleek dat het signaleren van armoede slechts beperkt via de pastorale netwerken tot stand kwam. Daarnaast is de betrokkenheid bij een voedselbank en/of samenwerking met de lokale overheid en maatschappelijke organisaties van belang om actief te werken aan armoedebestrijding. Er is wel een verschuiving zichtbaar. Diaconieën zetten meer in op onderlinge samenwerking via platforms (o.a. voor Wmo) van waaruit de contacten met de sociale dienst en lokale overheden worden onderhouden, en doen dit in mindere mate rechtstreeks. Tevens is de samenwerking met maatschappelijk werk en de schuldhulpverlening essentieel om armoede actief op het spoor te komen.

Sociaal kapitaal

De diaconale hulpverlening vraagt de nodige inzet aan uren van betrokken diakenen, bestuurders en vrijwilligers. Naast het aantal uren dat besteed wordt aan de afhandeling van de individuele financiële ondersteuning (404.690 uur), gemiddeld zo'n 10 uur per aanvraag, wordt een veelvoud aan uren ingezet voor hulp die te maken heeft met de collectieve ondersteuning van mensen met financiële problemen vanuit diaconale organisaties (1.375.212 uur). Overigens zijn vergaderuren hierin nog niet meegenomen.

Deze eerste meting van vrijwillige inzet van in totaal 1.778.902 uur laat zien dat kerken een intensieve bijdrage leveren aan de bestrijding van armoede. Als je deze inzet laat verrichten door professionele dienstverleners zijn er 950 fulltime beroepskrachten nodig op basis van een 36-urige werkweek. Het sociale kapitaal dat de kerken inzetten aan de onderkant van de samenleving om de effecten van armoede te bestrijden is omgezet naar betaalde dienstverlening een bedrag van € 53.378.060. Als referentiepunt is hierbij uitgegaan van het bruto uurloon inclusief werkgeverslasten van een ervaren MBO professional op het terrein van sociaal-juridische dienstverlening (€ 30).

Steun aan maatschappelijke initiatieven

Bijna 20% van de diaconale organisaties is betrokken bij een noodfonds. De betrokkenheid bij een voedselbank is groot en groeiende, vooral vanuit protestantse diaconale organisaties. Dat gaat vooral via de inzet van vrijwilligers en het beschikbaar stellen van het kerkgebouw als steunpunt. Kerken zijn formeel en informeel nauw betrokken bij dit maatschappelijk initiatief. Daarnaast valt de opkomst van maatjesprojecten op, waarin zichtbaar wordt dat diaconale organisaties naast inzet op noodhulp meer werk maken van het structureel begeleiden van mensen bij hun financiële problemen.

Ook zijn diaconale organisaties nog altijd zeer bereid om vakanties mogelijk te maken voor mensen die te maken hebben met financiële problemen. Onduidelijk is of daarbij sprake is van een relatie met de versobering van voorzieningen in het gemeentelijk armoedebeleid. Inloophuizen krijgen toenemende financiële steun, met name vanuit protestantse diaconale organisaties. Ook hier dringt de vraag zich op in hoeverre dit de effecten zijn van lokale bezuinigingen.

De groei van ondersteuning van diverse praktische initiatieven, o.a. terug te zien bij de sterk stijgende betrokkenheid bij kerstpakkettenacties en voedselbanken (o.a. door inzamelacties van voedsel), laat zien dat de bereidheid om de handen uit de mouwen te steken groot is. Kerken zoeken naar mogelijkheden om de effecten van armoede voor het dagelijks leven van betrokkenen te verzachten dan wel te verminderen.

Kwetsbare groepen

De effecten van de crisis zijn het meest zichtbaar in het feit dat mensen zonder betaald werk de belangrijkste categorie vormen die een beroep doet op diaconale organisaties, en dat ook mensen die te maken hebben met een restschuld vanwege hun hypotheek opvallend sterk vertegenwoordigd zijn onder de hulpvragers. Daarnaast kloppen zelfstandigen zonder personeel stevig aan bij diaconale organisaties.

Zorgelijk blijft dat de financiële positie van vooral alleenstaande ouders met kinderen en mensen met psychische problemen slecht is, aangezien zij deel uitmaken van de groepen die nog

steeds het meest een beroep moeten doen op diaconale financiële hulp. Een resultaat van het armoedebeleid van de overheid om de positie van deze groepen te versterken is net als in het vorige onderzoek niet terug te zien. Deze groepen zijn al vele jaren afhankelijk van diaconale hulp. Hierbij is sprake van een onwenselijke situatie, waarbij het recht op voldoende inkomen geschonden wordt; een belangrijke bouwsteen in een rechtvaardige en humane samenleving. Kerken moeten hulp bieden omdat de overheid niet voldoende garanties biedt op het voorkomen van armoede. Gezien het structurele karakter van deze hulp moet het versterken van de kwetsbare financiële positie van deze doelgroepen hoge prioriteit krijgen van politici en bestuurders.

Redenen voor hulpvragen

Als belangrijkste reden om hulp te vragen wordt in deze en voorgaande onderzoeken de groeiende schuldenproblematiek genoemd. Verdere intensivering van beleid is noodzakelijk om te voorkomen dat mensen (opnieuw) met problematische schulden te maken krijgen. Daarnaast toont dit onderzoek opnieuw aan dat aan armoede moeilijk te ontsnappen is als mensen langdurig moeten leven van een laag inkomen. Opvallend is de stijging van onvoorziene uitgaven als veroorzaker van de problematiek. Dat laat zien dat financiële reserves van betrokkenen zijn opgedroogd. Tegelijkertijd is de angst of schaamte om hulp te vragen bij instanties minder geworden, hoewel de bureaucratie als veroorzaker van de problematiek nog steeds hoog in de ranglijst staat. Er kan door de overheid zelf meer gedaan worden aan het voorkomen van armoede, bijvoorbeeld door het minimaliseren van wachttijden bij de toekenning van uitkeringen, betere dienstverlening en gebruik van minder en eenvoudiger formulieren. De toenemende digitalisering in de sociale zekerheid vraagt om een stevige monitoring én daarnaast om mogelijkheden voor overheden om snel en doelgericht te kunnen handelen bij financiële noodsituaties. Kerken kunnen niet de rekening blijven betalen of voorschieten waar de overheden door trage en ingewikkelde procedures steken laten vallen.

Diaconale organisaties bundelen hun krachten. Dit zal hard nodig zijn gezien de groeiende armoedeproblematiek en voortgaande decentralisatie die plaatsvindt op de terreinen van zorg en welzijn. Dat is een ontwikkeling die samenvalt met diverse bezuinigingen. Daarnaast zet men in op samenwerking tussen lokale overheden en diaconale organisatie. Dat is een punt dat verbetering behoeft, aangezien dit als knelpunt is genoemd door een meerderheid van de diaconale organisaties. Het overhevelen van taken op het terrein van zorg naar gemeentelijke overheden is een nieuw opkomend aandachtspunt.

Vooruitlopend op het komend beleid is dit een ontwikkeling waar een aantal diaconale organisaties zich zorgen over maken.

Aanbevelingen voor de landelijke overheid

- Versterk de financiële positie van groepen die langdurig afhankelijk zijn van het sociaal minimum en geen perspectief hebben op werk, of voldoende lonend werk, en ontzie deze groepen bij bezuinigingen.
- Voorkom de stapeling van eigen bijdragen en kosten bij de ontwikkeling van wetgeving en maatregelen op diverse beleidssterreinen.
- Ontwikkel wetgeving en maatregelen om de schuldenproblematiek (preventief) aan te pakken. Voorkom de praktijk van oplopende incassokosten en factoring (opkopen van schulden) die mensen financieel in het nauw drijven. Zorg voor het stopzetten van de incassoactiviteiten bij een aanvraag om schuldhulpverlening (breed moratorium) en werk samen met alle betrokken partijen en organisaties om de schuldenproblematiek terug te dringen.
- Ontwikkel wetgeving en maatregelen om de financiële positie van zelfstandigen zonder personeel en flexwerkers te versterken.
- Zorg ervoor dat bij de ontwikkeling van wetgeving en maatregelen op het terrein van zorg mensen met een laag inkomen gebruik kunnen blijven maken van de gewenste professionele zorg en voorkom stapeling van eigen bijdragen.

Aanbevelingen voor de lokale overheden

- Verbeter de gemeentelijke dienstverlening. Investeer in laagdrempelige en persoonlijke dienstverlening. Vermijd ingewikkelde formulieren en procedures. Monitor of de digitalisering van de dienstverlening niet drempelverhogend werkt.
- Verlaag de wachttijd bij het aanvraag van uitkeringen en maak het verstrekken van voorschotten soepeler.
- Organiseer een noodfonds of ondersteun een noodfonds van derden c.q. diaconale organisaties, zodat bij acute financiële nood snel geholpen kan worden.
- Ontwikkel een lokaal armoedebeleid waarbij de financiële positie wordt versterkt van groepen die langdurig afhankelijk zijn van een sociaal minimum en geen perspectief hebben op werk of voldoende lonend werk.
- Maak standaard gebruik van het instrument 'armoede effect rapportage', zodat bij elke nieuwe maatregel op alle beleidssterreinen vooraf en achteraf getoetst wordt of deze (de kans op) armoede vergroot.
- Investeer in preventie om de schuldenproblematiek te verminderen en te voorkomen. Werk daarbij samen met vrijwilligersorganisaties. Een toenemend aantal diaconale organisaties is betrokken bij het interkerkelijk initiatief SchuldHulpMaatje, waarbij mensen in schulden begeleid worden.
- Investeer in de samenwerking met diaconale organisaties, belangenorganisaties, burgerinitiatieven en inloophuizen en schep voorwaarden waardoor zij in staat zijn adequaat en met de gewenste kwaliteit hun werkzaamheden te verrichten. Dat is een investering die ook rendement geeft. Geef deze partijen meer invloed op de ontwikkeling van het gemeentelijke armoedebeleid.

Aanbevelingen voor kerken en hun diaconale organisaties

- Maak armoede bespreekbaar in de kerkelijke gemeente en publiceer regelmatig hoe men hulp kan krijgen bij financiële problemen. Ontwikkel een armoedeprotocol waarin beschreven staat hoe de privacy geborgd wordt, hoe een aanvraag wordt behandeld en hoe vertrouwelijk met de informatie kan worden omgegaan. Een voorbeeldprotocol is te vinden o.a. bij de downloads op www.kerkinactie.nl/armoede.
- Zorg voor toerusting van het pastorale en diaconale netwerk zodat men armoede tijdig kan signaleren en voldoende informatie heeft om door te verwijzen. De landelijke diaconale organisaties van de participerende kerkgenootschappen bieden hiervoor diverse trainingen.
- Werk samen met andere kerken en diaconale organisaties in een platform om van daaruit actief het gemeentelijke armoedebeleid te volgen en voorstellen te doen voor verbeteringen. Verzamel knelpunten en breng deze regelmatig in bij gesprekken met bestuurders en lokale politici. Beschrijf geanonimiseerd welke groepen wel en niet geholpen konden worden en wat de redenen waren om een beroep te doen op diaconale hulp.
- Werk actief samen met andere kerken en diaconale organisaties, belangenorganisaties, maatschappelijk werk, sociale diensten en de schuldhulpverlening en organiseer vormen van vroegsignalering. Goede voorbeelden hiervan zijn de kanskaartenactie, de open spreekuren, SchuldHulpMaatje, de formulierenbrigades, etc.
- Zet samen met andere kerken en diaconale organisaties een noodfonds en/of een maatjesproject op om mensen in armoede en met schulden (preventief) te begeleiden. Verzamel hiervoor bijdragen en vrijwilligers vanuit de kerken en vraag ook de lokale overheid om hierin te investeren met een structurele bijdrage, bijvoorbeeld voor de kosten van coördinatie en opleiding om de kwaliteit van deze vrijwilligersinitiatieven te garanderen.
- Maak vakanties mogelijk voor mensen in armoede. Hiervoor zijn voor jongeren en ouderen veel mogelijkheden. Zie daarvoor o.a. de Gids Betaalbare Vakanties van de werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA.
- Versterk de samenwerking met een inloophuis en/of voedselbank. Overleg wat er nodig is aan middelen, eventueel in natura. Informeer en betrek kerkleden bij deze initiatieven.
- Zet het thema 'werkloos zijn' zijn op de diaconale en pastorale agenda en bespreek welke mogelijkheden er zijn om groepen die hiermee te maken hebben te ondersteunen.
- Bespreek met zorgorganisaties en belangenorganisaties hoe signaleerd kan worden of mensen met weinig financiële middelen en kleine netwerken niet tussen wal en schip vallen bij alle veranderingen en op de terreinen van zorg en sociale zekerheid.

III Onderzoeksresultaten

3.1 Inleiding

Het onderzoek richt zich op meerdere aandachtspunten. Aan de orde komen onder meer de deelnemende diaconale organisaties, de aard van betrokkenheid van diaconale organisaties bij financiële en immateriële hulp, bij individuele en collectieve hulp en de aantallen betrokkenen (inclusief aantal uren). Wat doen diaconale organisaties rondom kerstpakkettenacties en steun aan inloophuizen? Welke groepen mensen komen volgens de diaconale organisatie het meest in de financiële problemen? Wat is de aard van de problematiek? Werkt men samen met andere instellingen en organisaties? Is men tevreden over de toerusting voor armoedebestrijding? Welke signalen richting de overheid wil men afgeven? De onderzoeksresultaten omtrent bovenstaande aspecten en vragen staan in onderstaande paragrafen beschreven.

3.2 Deelnemende diaconale organisaties

In totaal zijn er 3.895 diaconale organisaties benaderd om mee te doen aan het onderzoek. Deze diaconale organisaties zijn onder te verdelen in:

Tabel 1: Categoriëring diaconale organisaties

	Populatie 2013	Respons 2013	Respons% 2013	Respons% 2010
Rooms-katholiek (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen)	1.080	232	21,5%	28,6%
Protestantse Kerk in Nederland (diaconieën)	1.863	611	32,8%	31,9%
Evangelische Alliantie (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Unie van Baptistengemeenten, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland)	333	35	10,5%	16,4%
Andere kerkgenootschappen (Algemene Doopsgezinde Sociëteit, Remonstrantse Broederschap, Christelijke Gereformeerde Kerken, Oud-Katholieke Kerk, Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, Nederlands Gereformeerde Kerk en Evangelische Broedergemeente)	619	143	23,1%	24,7%
Totaal	3.895	1.021	26,2%	28,5%

3.3 Betrokkenheid van diaconale organisaties

In deze paragraaf wordt beschreven hoeveel diaconale organisaties betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen die niet kunnen rondkomen. Hierbij wordt tevens ingegaan op de wijze van betrokkenheid.

In 2012 is 71,0% van de diaconale organisaties betrokken geweest bij de ondersteuning van mensen die financieel in de knel zitten.

In de onderzoeken van 2005, 2006, 2008 en 2010 is dit al onderzocht voor de diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland. In 2004 was zo'n 74% van deze diaconieën betrokken en in het jaar 2005 was dit 78%. In 2007 lag dit percentage rond de 75% en in 2009 was dit 76%. In het huidige onderzoek is dit percentage gedaald tot 69%. De betrokkenheid in 2012 is ten opzichte van 2009 zo'n 7% gedaald. Dit verschil is echter (net) niet significant. Hiermee wordt bedoeld dat het percentage net niet groot genoeg is om (met 95%-betrouwbaarheid) te kunnen zeggen dat het verschil niet op toeval berust.

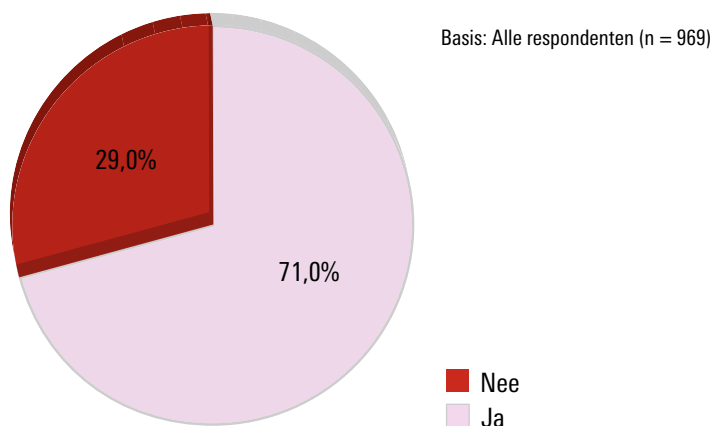
Ook voor de Rooms-Katholieke Kerk (pci'en, parochies en Vincentiusverenigingen) kunnen we een vergelijking maken in de tijd. In 2008 gaf 80,1% aan betrokken te zijn bij de ondersteuning van mensen die financiële problemen hebben. In 2010 is dit percentage gedaald tot 74,9% en in 2012 is het percentage betrokkenen zo'n 74,1%. Ook deze percentages verschillen niet significant.

Wanneer we dit nieuwe percentage van 71,0% kwantificeren, blijkt dat er tussen de 2.654 en 2.877 diaconale organisaties betrokken zijn bij deze problematiek.¹

Verder blijkt uit de resultaten dat de betrokkenheid van de diaconale organisaties samenhangt met de omvang van de burgerlijke gemeente. Die betrokkenheid loopt namelijk op naarmate de burgerlijke gemeente groter is. Zo is de betrokkenheid binnen de kleinste gemeenten 51,9%, terwijl dit binnen de grootste gemeenten 92,9% is. De samenhang tussen de omvang en de betrokkenheid binnen een gemeente is de belangrijkste reden dat de resultaten gewogen zijn naar omvang van de burgerlijke gemeente.

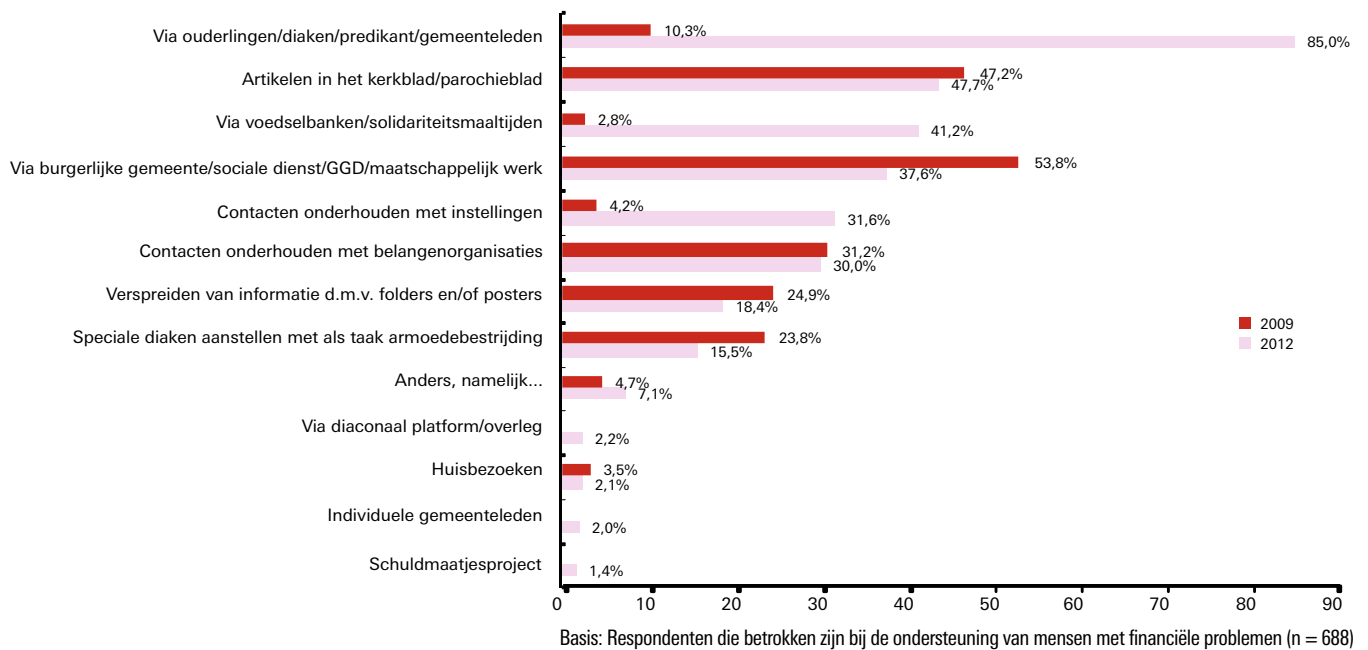
Van de diaconale organisaties die betrokken zijn bij de armoede-problematiek is 82,4% actief op zoek naar armoede binnen hun gemeente. In absolute getallen zijn dit tussen de 2.235 en 2.322 diaconale organisaties. De meest voorkomende manier om armoede op te sporen is door te reageren op signalen van een ouderling, diaken, pasto(o)r of gemeentelid. Een andere veel voorkomende manier is het plaatsen van artikelen over armoede in het plaatselijke kerkblad/parochieblad. We zien veel veranderingen in de wijze waarop men armoede opspoorde. Opvallend is de enorme stijging van signalen vanuit ouderlingen, diakenen, pastoors/pastores en gemeenteleden (van 10,5% naar 85%). De grote verschillen tussen 2009 en 2012 bij voedselbanken/solidariteitsmaaltijden (van bijna 3% naar ruim 42%) en contacten onderhouden met instellingen (van ruim 4% naar ruim 31%) heeft te maken de vraagstelling. In 2009 stonden deze aspecten namelijk niet als antwoord-categorieën in de vraag. In figuur 2 staat een overzicht.

Figuur 1: Betrokken bij de ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt

¹ Bij de kwantificeringen in deze rapportage wordt rekening gehouden met de 95%-betrouwbaarheidsmarge. In bovenstaande situatie kan er met 95% betrouwbaarheid worden gesteld dat het werkelijke aantal diaconieën dat betrokken is binnen deze marge ligt.

Figuur 2: Wat doet u als diaconie om armoede op te sporen?

Indien diaconale organisaties niet betrokken zijn bij de armoedeproblematiek, geeft men als belangrijkste reden (65,1%) dat er geen signalen/aanvragen zijn ontvangen.

Ongeveer 8% binnen deze groep geeft aan dat er in de gemeente geen mensen leven die financieel in de knel zitten. In tabel 2 staat een totaaloverzicht:

Tabel 2: Redenen niet-betrokkenheid bij ondersteuning van mensen met financiële problemen

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Geen signalen/aanvragen ontvangen	66,4%	65,3%	44,8%	67,8%	65,1%
We ondersteunen via een andere organisatie	19,0%	19,3%	3,1%	10,7%	17,6%
In onze gemeente leven geen mensen die financieel in de knel zitten	2,3%	7,3%	38,8%	12,9%	8,0%
Anders namelijk...	6,3%	4,0%	0,0%	3,9%	4,4%
Geen financiële middelen/kleine gemeente/geen diaconie	2,7%	3,0%	13,3%	4,7%	3,5%
We hebben andere prioriteiten	3,3%	1,1%	0,0%	0,0%	1,4%

Basis: Respondenten die niet betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (n=281)

3.4 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning

Gemiddeld zijn er zo'n 5,8 diakenen, bestuurders of vrijwilligers per diaconie betrokken geweest bij de individuele ondersteuning van mensen met financiële problemen. Dat betekent dat er in 2012 gemiddeld zo'n 16.037 mensen vanuit de kerk bezig zijn geweest met de individuele ondersteuning van deze mensen. Op basis van dit aantal en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot de volgende omvang:

De ondergrens:

2.654 betrokken diaconale organisaties $\times$
 $(5,8 - (1,96 \times 0,449)) = 12.797$ betrokkenen

De bovengrens:

2.877 betrokken diaconale organisaties $\times$
 $(5,8 + (1,96 \times 0,449)) = 19.218$ betrokkenen

Aan de diaconieën is ook gevraagd naar het totaal aantal uren besteed aan individuele ondersteuning in 2012. Gemiddeld is er in 2012 per diaconie zo'n 146 uur besteed aan individuele ondersteuning. Dat is in totaal zo'n 403.690 uur. Rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot het volgende totaal aantal uren:

De ondergrens:

2.654 betrokken diaconale organisaties $\times$
 $(146 - (1,96 \times 35,801)) = 201.252$ uren

De bovengrens:

2.877 betrokken diaconale organisaties $\times$
 $(146 + (1,96 \times 35,801)) = 621.921$ uren

3.5 Individuele financiële hulp

Een groot deel van de diaconale organisaties is betrokken bij de ondersteuning van mensen die financiële problemen hebben. Deze betrokkenheid wordt op verschillende manieren vormgegeven. Bij individuele ondersteuning van mensen die in de knel zitten is de meest voorkomende manier van hulp, financiële giften (86,2%). Andere veel voorkomende wijzen van hulp zijn materiële hulp in natura (62,8%) en financiële hulp verleend door middel van leningen (60,3%). Ook het mogelijk maken van een vakantie (38,4%) komt relatief vaak voor.

Tabel 3: Op welke financiële wijze is uw diaconie betrokken bij de individuele ondersteuning van mensen die in de knel zijn geraakt

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Financiële hulp (giften)	91,0%	86,0%	65,5%	83,2%	86,2%
Materiële hulp in natura	65,4%	62,5%	81,2%	56,6%	62,8%
Financiële hulp (leningen)	43,2%	64,5%	58,1%	72,5%	60,3%
Mogelijk maken van een vakantie	33,3%	45,5%	25,2%	23,6%	38,4%
Mogelijk maken van naschoolse activiteiten (sport en culturele activiteiten van kinderen en jongeren)	16,5%	9,6%	22,6%	4,1%	10,8%
Anders, namelijk...	1,3%	1,0%	2,6%	0,7%	1,1%

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (n=688)

Wanneer we alleen naar de diaconieën van de Protestantse Kerk kijken, dan komt het beeld in het onderzoek van 2013 sterk overeen met het beeld in 2005, 2006, 2008 en 2010. Zo zijn financiële giften, financiële leningen, materiële hulp en het mogelijk maken van een vakantie nog steeds de belangrijkste manieren van hulpverlening. De wijze van betrokkenheid is sinds 2007 op sommige aspecten wel gestegen, maar de verdeling is niet wezenlijk veranderd. In tabel 4 zien we de ontwikkeling in de afgelopen acht jaar bij de diaconieën van de Protestantse Kerk.

Tabel 4: Ontwikkeling van de wijze van betrokkenheid bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (diaconieën van de Protestantse Kerk)

	2004 (PKN)	2005 (PKN)	2007 (PKN)	2009 (PKN)	2012 (PKN)
Financiële hulp (giften)	84,5%	80,0%	80,4%	84,3%	86,0%
Financiële hulp (leningen)	54,0%	51,7%	53,9%	58,8%	64,5%
Materiële hulp in natura	50,9%	54,5%	53,6%	58,3%	62,5%
Mogelijk maken van een vakantie	1,3%	0,0%	51,0%	54,8%	45,5%

Basis: Diaconieën van de Protestantse Kerk die betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (n=388)

Ook voor de Rooms-Katholieke Kerk kunnen we een vergelijking maken in de tijd. De wijze van betrokkenheid is sinds 2007 op sommige aspecten wel gestegen, maar de verdeling is niet wezenlijk veranderd. Wel valt op dat de financiële hulp via leningen na een significante afname in 2009 weer op het niveau is van 2007.

Tabel 5: Ontwikkeling van de wijze van betrokkenheid bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (pci'en, parochies en Vincentiusverenigingen)

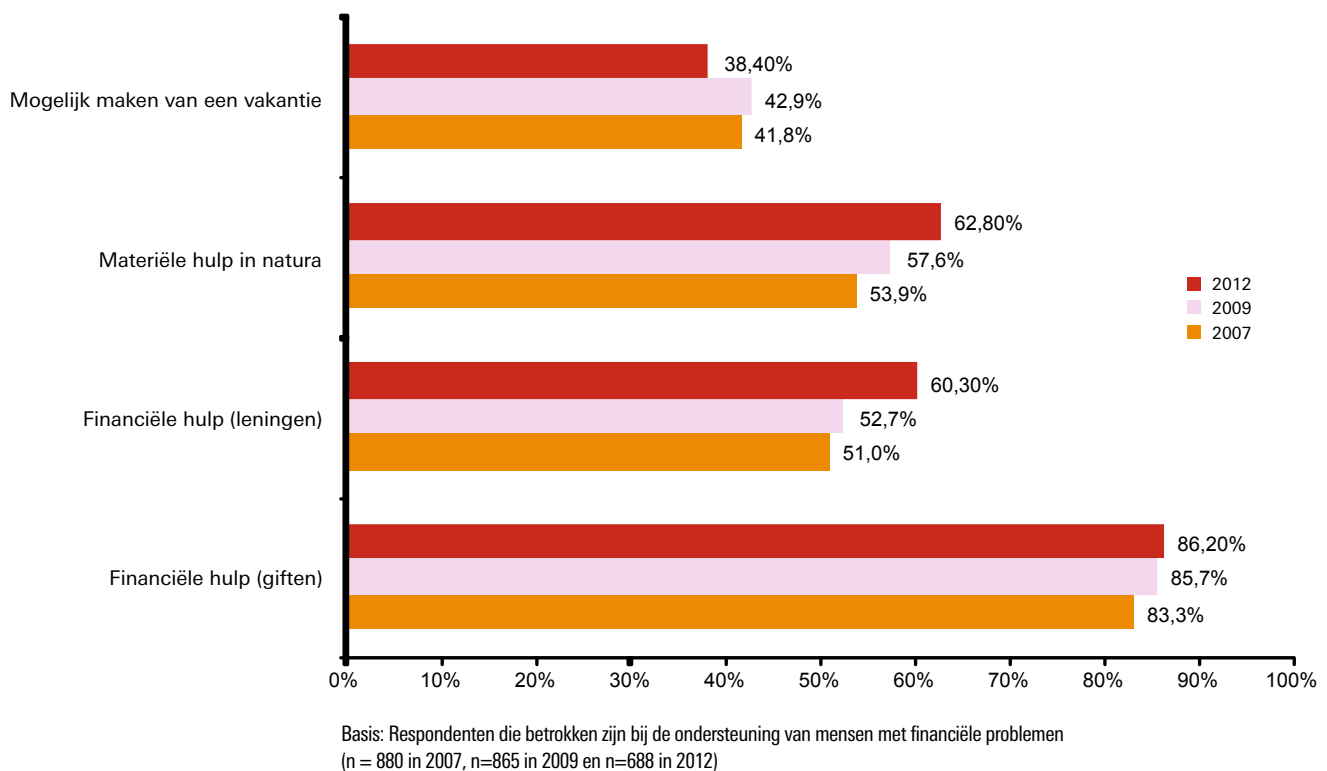
	2007 (RK)	2009 (RK)	2012 (RK)
Financiële hulp (giften)	88,2%	89,9%	91,0%
Financiële hulp (leningen)	47,8%	35,0%	43,2%
Materiële hulp in natura	56,2%	51,0%	65,4%
Mogelijk maken van een vakantie	28,9%	28,3%	33,3%

Basis: pci'en, parochies en Vincentiusverenigingen die betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (n=170)

In figuur 3 zien we de ontwikkeling van de belangrijkste wijzen van betrokkenheid voor alle diaconale organisaties (totaal) vanaf 2007. We vergelijken vanaf 2007, omdat de steekproeven

van deze onderzoeken vrijwel hetzelfde zijn samengesteld, en dus vergelijkbaar.

Figuur 3: Wijze van betrokkenheid bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (top vier)

Mensen die geconfronteerd worden met armoede kunnen door diaconale organisaties op verschillende manieren geholpen worden. Als we kijken op hoeveel verschillende manieren diaconale organisaties helpen, blijkt dat de kleinere dorpen (minder dan 20.000 inwoners) gemiddeld op 2,2 tot 2,3 verschillende manieren betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen. Bij de grotere gemeenten ligt het gemiddelde rond de 2,8. Op totaalniveau zijn alle diaconale organisaties gemiddeld op 2,6 verschillende manieren betrokken bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen. Dit verschilt niet significant met de resultaten uit 2010.

3.5.1 Aantal aanvragen voor individuele financiële hulp

98,8% van de diaconale organisaties die betrokken zijn bij de armoedeproblematiek verleent op enige wijze individuele financiële hulp. Bij kwantificering van dit percentage constateren we dat het hierbij gaat om een aantal tussen de 2.601 en 2.866 diaconale organisaties.

Gemiddeld kregen diaconale organisaties in 2012 zo'n 14,5 aanvragen voor individuele financiële hulp binnen. Op basis van dit aantal en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot de volgende omvang:

De ondergrens:

$$2.601 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (14,5 - (1,96 \times 2,037)) = 27.196 \text{ aanvragen}$$

De bovengrens:

$$2.866 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (14,5 + (1,96 \times 2,037)) = 52.851 \text{ aanvragen}$$

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012, met 95% zekerheid, tussen de 27.196 en 52.851 aanvragen voor financiële hulp hebben ontvangen. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een schatting van ca. 39.481 aanvragen.

Hoe groter de omvang van de burgerlijke gemeente, hoe groter het aantal aanvragen. Dit blijkt uit tabel 6.

Tabel 6: Gemiddeld aantal aanvragen naar omvang burgerlijke gemeente

	Gemiddeld aantal aanvragen	N	Standaardfout van het gemiddelde	Standaardafwijking
< 10.000 inwoners	3,80	121	0,568	6,252
10.000-20.000 inwoners	6,94	112	1,284	13,589
20.000-50.000 inwoners	9,26	189	1,065	14,640
50.000-100.000 inwoners	22,22	97	7,095	69,877
100.000-200.000 inwoners	26,81	73	7,164	61,209
> 200.000 inwoners	54,92	36	24,059	144,357
Totaal	14,45	628	2,037	51,056

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt (n=628)

In paragraaf 3.4 werd duidelijk dat er in 2012 per diaconie gemiddeld zo'n 146 uur besteed werd aan individuele ondersteuning. Dat is in totaal zo'n 403.690 uur. Wanneer we dit relateren aan het totaal aantal aanvragen, dan blijken de diakenen, bestuurders en vrijwilligers gemiddeld ruim 10 uur aan iedere aanvraag te besteden.

Voor de diaconieën van de Protestantse Kerk kunnen we voor het aantal aanvragen weer een vergelijking in de tijd maken. Zagen we dat er in 2004 gemiddeld zo'n 8.781 aanvragen binnen kwamen, in 2005 waren dit 11.357 aanvragen, in 2007 ongeveer 7.263 en in 2009 zo'n 15.852

aanvragen. In 2012 is het aantal aanvragen licht gedaald, namelijk 14.219 aanvragen. Na de daling in 2007 en de verdubbeling in 2009 blijft het aantal aanvragen ook in 2012 op een hoog niveau.

Ook voor de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) kunnen we een vergelijking maken in de tijd. In 2007 kwamen er gemiddeld 9.809 aanvragen en in 2009 zo'n 11.911 aanvragen. In 2012 is dit aantal verder gestegen naar 18.302 aanvragen. Een toename van ruim 50%.

Er volgt een totaaloverzicht van alle diaconale organisaties:

Tabel 7: Aantal aanvragen voor individuele financiële hulpverlening 2012

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld aantal aanvragen 2012	Absolute aantallen		
			95%-betrouwbaarheidsinterval		
			Minimaal	Maximaal	Gemiddeld
RK	800	22,87	12.099	25.302	18.302
PKN	1.267	11,11	7.358	21.628	14.077
EA	225	7,06	245	3.565	1.587
Andere kerkgenootschappen	452	15,69	159	15.860	7.097
Totaal	2.732	14,45	27.196	52.851	39.481

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt (n=628)

3.5.2 Aantal gehonoreerde aanvragen voor individuele financiële hulp

Gemiddeld werden in 2012 van de 14,5 aanvragen zo'n 11,9 aanvragen voor individuele financiële hulp door diaconale organisaties gehonoreerd. Op basis van deze cijfers en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot de volgende schatting:

De ondergrens:

2.601 betrokken diaconale organisaties x (11,9 - (1,96 x 1,674)) = 22.467 aanvragen gehonoreerd

De bovengrens:

2.866 betrokken diaconale organisaties x (11,9 + (1,96 x 1,674)) = 43.562 aanvragen gehonoreerd

Dit betekent dat diaconale organisaties in 2012, met 95% zekerheid, tussen de 22.467 en 43.562 aanvragen voor financiële hulp gehonoreerd hebben. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een schatting van ca. 32.569 gehonoreerde aanvragen. Dit ligt iets hoger dan in 2009, maar dit verschil is niet significant.

In tabel 8 staan de gemiddelde aantallen gehonoreerde aanvragen uitgesplitst naar omvang van de burgerlijke gemeenten. Ook hier zien we weer een samenhang tussen omvang van de burgerlijke gemeente en het aantal gehonoreerde aanvragen.

Tabel 8: Gemiddeld aantal gehonoreerde aanvragen naar omvang burgerlijke gemeente

	Gemiddeld aantal gehonoreerde aanvragen	N	Standaardfout van het gemiddelde	Standaard afwijking
< 10.000 inwoners	3,16	116	0,507	5,459
10.000-20.000 inwoners	5,89	112	1,075	11,376
20.000-50.000 inwoners	7,56	188	0,896	12,284
50.000-100.000 inwoners	18,10	98	5,604	55,477
100.000-200.000 inwoners	21,74	74	5,876	50,551
> 200.000 inwoners	44,67	36	19,769	118,615
Totaal	11,92	624	1,674	41,820

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en aanvragen gehonoreerd hebben (n=624)

Wanneer we de diaconieën van de Protestantse Kerk weer vergelijken in de tijd, zien we dat in 2004 gemiddeld zo'n 7.774 aanvragen zijn gehonoreerd. In 2005 waren dit 9.972 aanvragen en in 2007 ongeveer 6.914. In 2009 was dit aanzienlijk gestegen naar 14.099 gehonoreerde aanvragen. In 2012 is het aantal aanvragen nog steeds op een hoog niveau, namelijk 12.151.

Ook bij de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) is het gemiddeld aantal gehonoreerde aanvragen gestegen. In 2007 waren dit 8.201 gehonoreerde aanvragen en in 2009, 10.681. In 2012 is dit aantal verder gestegen naar 14.957 gehonoreerde aanvragen.

In tabel 9 staat een totaaloverzicht van alle diaconale organisaties:

Tabel 9: Aantal gehonoreerde aanvragen voor individuele financiële hulpverlening (alle diaconale organisaties)

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld aantal gehonoreerde aanvragen 2012	Absolute aantallen		
			95%-betrouwbaarheidsinterval		
			Minimaal	Maximaal	Gemiddeld
RK	800	18,69	9.897	20.667	14.957
PKN	1.267	9,59	6.326	18.697	12.151
EA	225	3,59	410	1.335	807
Andere kerkgenootschappen	452	12,01	259	11.963	5.432
Totaal	2.732	11,92	22.467	43.562	32.569

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en aanvragen gehonoreerd hebben (n=624)

3.5.3 Gehonoreerd totaalbedrag voor individuele financiële hulp
Iedere afzonderlijke diaconale organisatie besteedt gemiddeld zo'n € 4.412,- per jaar aan individuele financiële hulpverlening. Doorgerekend naar een totaalbedrag voor alle individuele financiële hulpverlening in 2012 en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval constateren we de volgende cijfers:

De ondergrens:

$2.601 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (4.412 - (1,96 \times 382,406)) = \text{€ } 9.525.540$

De bovengrens:

$2.866 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (4.412 + (1,96 \times 382,406)) = \text{€ } 14.792.093$

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012, met 95% zekerheid, tussen de € 9.525.540 en € 14.792.093 aan financiële hulp hebben besteed. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een totaalbedrag van € 12.055.489 in 2012.

In tabel 10 staan de gemiddelde gehonoreerde bedragen naar omvang van de burgerlijke gemeenten.

Tabel 10: Gemiddelde gehonoreerde bedragen naar omvang burgerlijke gemeente

	Gemiddelde gehonoreerde bedragen	N	Standaardfout van het gemiddelde	Standaard afwijking
< 10.000 inwoners	2.265,91	102	330,230	3.335,163
10.000-20.000 inwoners	3.193,14	100	476,374	4.763,737
20.000-50.000 inwoners	3.813,60	179	352,889	4.721,336
50.000-100.000 inwoners	5.350,31	94	856,002	8.299,249
100.000-200.000 inwoners	7.057,00	71	1.270,315	10.703,861
> 200.000 inwoners	9.328,06	35	4.620,632	27.336,026
Totaal	4.412,27	581	382,406	9.217,500

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en gehonoreerde bedragen hebben genoemd (n=581)

De diaconieën van de Protestantse Kerk gaven in 2004 in totaal zo'n € 4.560.750 aan financiële hulpverlening. In 2005 was dit zo'n € 7.168.760 en in 2007 ongeveer € 6.105.570. In 2009 is dit bedrag € 6.193.822 en in 2012 zo'n € 5.277.613. Het totaalbedrag is licht gedaald t.o.v. van 2009. Dit is met name te verklaren uit een daling van het aantal diaconieën, in combinatie met een lichte daling van het gemiddeld gehonoreerd bedrag.

De Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) gaf in 2007 ongeveer € 4.326.324 aan financiële hulpverlening. In 2009 is dit € 3.282.044 en in 2012 zo'n € 3.934.241. Ondanks een daling van het aantal parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen is het gemiddeld gehonoreerde bedrag zodanig gestegen dat het totaal gehonoreerde bedrag toch licht is gestegen.

Een overzicht van alle diaconale organisaties:

Tabel 11: Gehonoreerd totaalbedrag voor individuele financiële hulpverlening (alle diaconale organisaties)

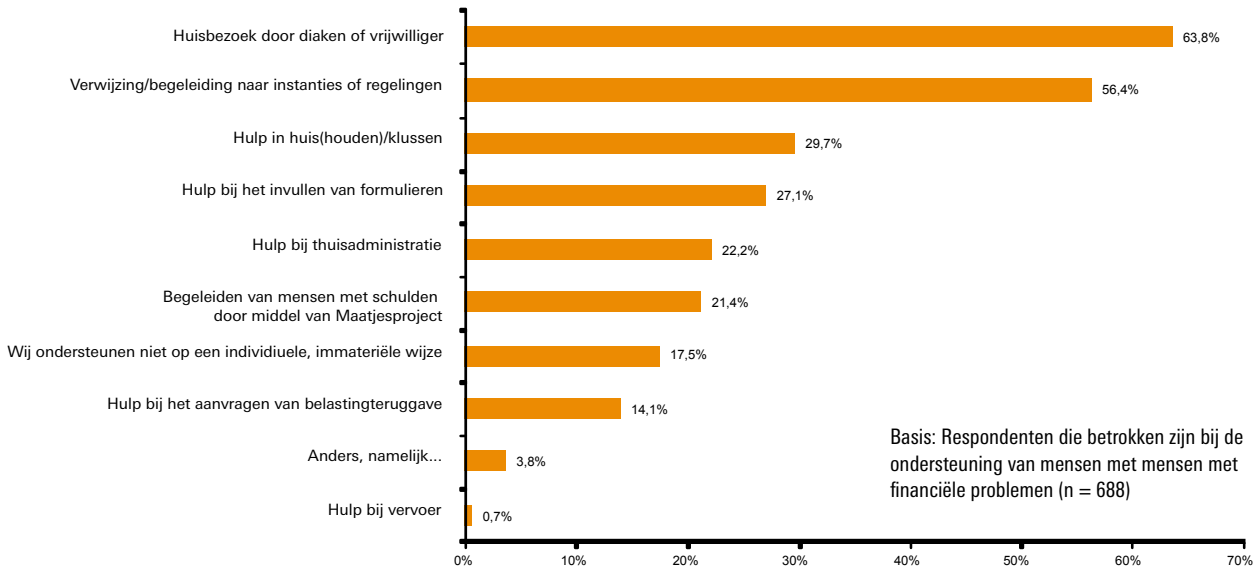
	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld gehonoreerd bedrag 2012	Absolute aantallen		
			95%-betrouwbaarheidsinterval		
			Minimaal Totaal	Maximaal Totaal	Totaal
RK	800	€ 4.916,08	€ 2.745.030	€ 5.270.715	€ 3.934.241
PKN	1.267	€ 4.165,17	€ 3.592.418	€ 7.157.247	€ 5.277.613
EA	225	€ 2.051,00	€ 102.554	€ 983.028	€ 461.014
Andere kerkgenootschappen	452	€ 4.837,51	€ 1.332.921	€ 3.228.671	€ 2.188.058
Totaal	2.732	€ 4.412,27	€ 9.525.540	€ 14.792.093	€ 12.055.489

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en gehonoreerde bedragen hebben genoemd (n=581)

3.6 Immateriële hulp

Zo'n 17,5% van de diaconale organisaties steunt niet op een individuele, immateriële wijze. De overige diaconale organisaties steunen mensen die in de knel zijn geraakt wel op een immateriële wijze. De meest genoemde manier van ondersteunen is door huisbezoeken van diakenen of vrijwilligers (63,8%). Een andere veel voorkomende manier van ondersteuning is het doorverwijzen en begeleiden naar instanties of regelingen (56,4%). Er zijn echter nog legio andere wijzen waarop diaconale organisaties mensen op een immateriële wijze steunen. In figuur 4 staat een lijst:

Figuur 4: Op welke immateriële wijze is uw diaconie betrokken bij de individuele ondersteuning van mensen die in de knel zijn geraakt?

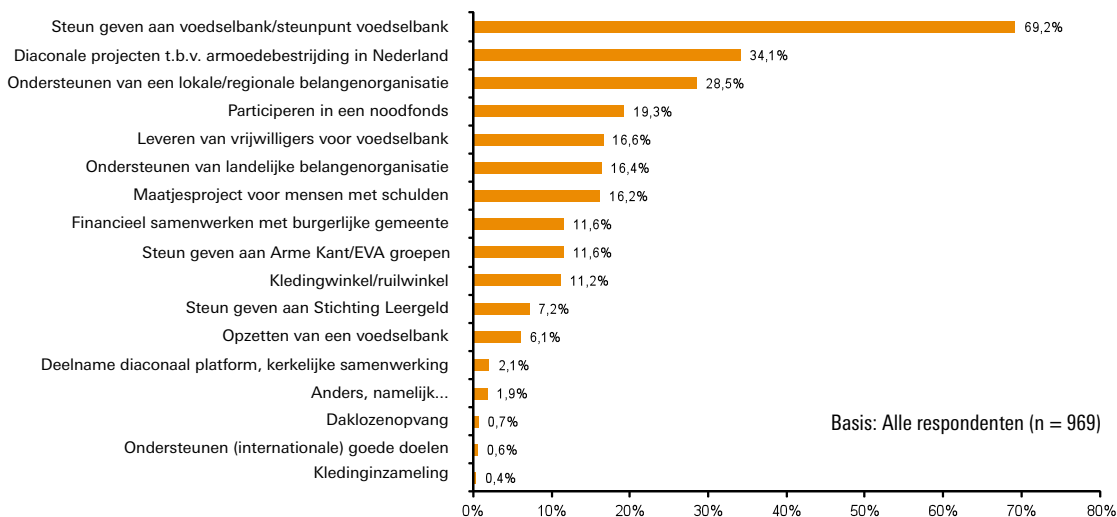
3.7 Collectieve hulp

Er is niet alleen gevraagd naar individuele hulp, maar ook naar collectieve hulp: ondersteuning van projecten waar op enigerlei wijze mensen met financiële problemen worden gesteund.

Zo'n 88,6% van alle diaconale organisaties steunt op een collectieve wijze. Vaak wordt collectieve steun gegeven aan een voedselbank of is de kerk een steunpunt van de voedselbank (69,2%). Met name bij de diaconieën van de Protestantse Kerk

is dit een populaire wijze van steun, net als in 2009. Ook is het ondersteunen van diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding een veel voorkomende manier van hulp (34,1%). Welke soort diaconale projecten men hier bedoelt, wordt beschreven in de volgende paragraaf. Een andere veel voorkomende wijze van collectieve hulp is het ondersteunen van lokale en regionale belangenorganisaties (28,5%). Er volgt nu een overzicht met de genoemde collectieve hulp in de volgende figuur:

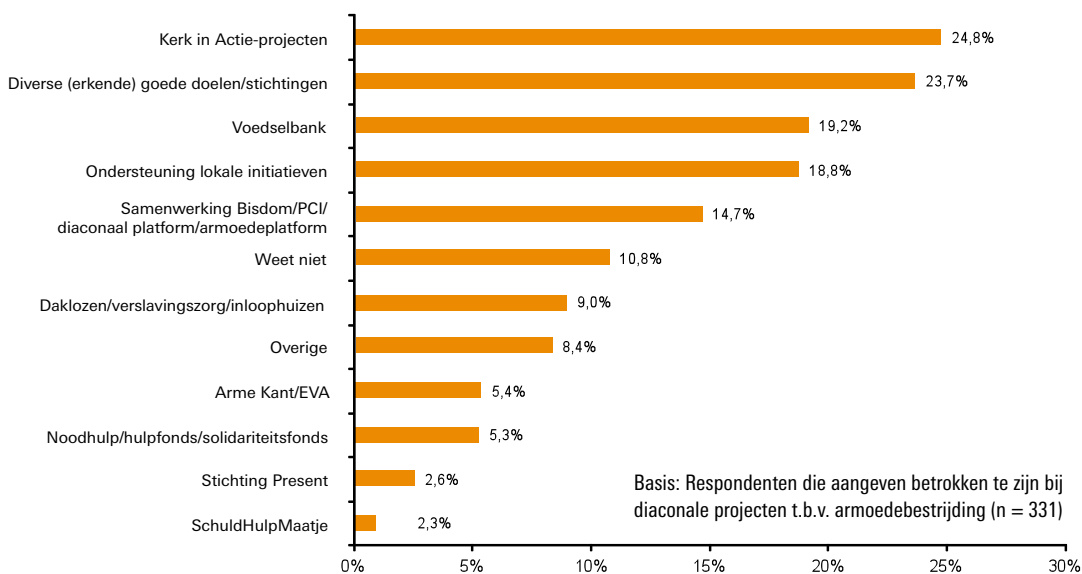
Figuur 5: Op welke wijze is uw diaconie betrokken bij de collectieve ondersteuning van mensen die in de knel zijn geraakt?

3.7.1 Diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding

Wanneer respondenten aangaven dat ze diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding ondersteunen, is er gevraagd om welke projecten het hierbij gaat. Zo'n 25% geeft specifiek aan dat ze aan Kerk in Actie-projecten geven. Uiteraard wordt dit met name genoemd door diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland. Dit is significant hoger dan in 2009. In 23,7% van de gevallen gaat het om steun aan diverse (erkende) goede doelen/stichtingen. Ook de voedselbank (19,2%) en ondersteuning van lokale initiatieven (18,8%) worden vaak genoemd.

Figuur 6: U geeft aan betrokken te zijn bij diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding. Om welke projecten gaat het hierbij?

3.7.2 Gehonoreerd totaalbedrag voor collectieve hulp

Iedere afzonderlijke diaconale organisatie besteedt gemiddeld zo'n € 3.234 per jaar aan collectieve hulpverlening. Doorgerekend naar een totaalbedrag voor alle collectieve hulpverlening in 2012 en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval constateren we de volgende cijfers:

De ondergrens:

$3.412 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (3.234 - (1,96 \times 221,28)) = \text{€ } 9.553.369$

De bovengrens:

$3.490 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (3.234 + (1,96 \times 221,28)) = \text{€ } 12.798.193$

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012, met 95% zekerheid, tussen de € 9.553.369 en € 12.798.193 aan collectieve hulp hebben gegeven. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een totaalbedrag van € 11.158.919 in 2012.

In tabel 12 staan de gemiddelde gehonoreerde bedragen naar omvang van de burgerlijke gemeenten.

Tabel 12: Gemiddelde gehonoreerde bedragen naar omvang burgerlijke gemeente

	Gemiddelde gehonoreerde bedragen	N	Standaardfout van het gemiddelde	Standaard afwijking
< 10.000 inwoners	2.265,91	102	330,230	3.335,163
10.000-20.000 inwoners	3.193,14	100	476,374	4.763,737
20.000-50.000 inwoners	3.813,60	179	352,889	4.721,336
50.000-100.000 inwoners	5.350,31	94	856,002	8.299,249
100.000-200.000 inwoners	7.057,00	71	1.270,315	10.703,861
> 200.000 inwoners	9.328,06	35	4.620,632	27.336,026
Totaal	4.412,27	581	382,406	9.217,500

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij collectieve, financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en gehonoreerde bedragen hebben genoemd (n=667)

Er volgt nu een overzicht waarbij we onderscheid maken tussen de verschillende diaconale organisaties.

Tabel 13: Gehonoreerd totaalbedrag voor collectieve hulpverlening (alle diaconale organisaties)

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld gehonoreerd bedrag 2012	Absolute aantallen		
			95%-betrouwbaarheidsinterval		
			Minimaal	Maximaal	Gemiddeld
RK	869	€ 3.749,22	€ 2.160.661	€ 4.419.187	€ 3.259.572
PKN	1.751	€ 3.104,70	€ 4.561.989	€ 6.330.904	€ 5.437.013
EA	225	€ 2.268,11	€ 70.049	€ 1.014.385	€ 509.814
Andere kerkgenootschappen	527	€ 3.240,94	€ 942.628	€ 2.520.152	€ 1.707.227
Totaal	3.451	€ 3.233,56	€ 9.553.369	€ 12.798.193	€ 11.158.919

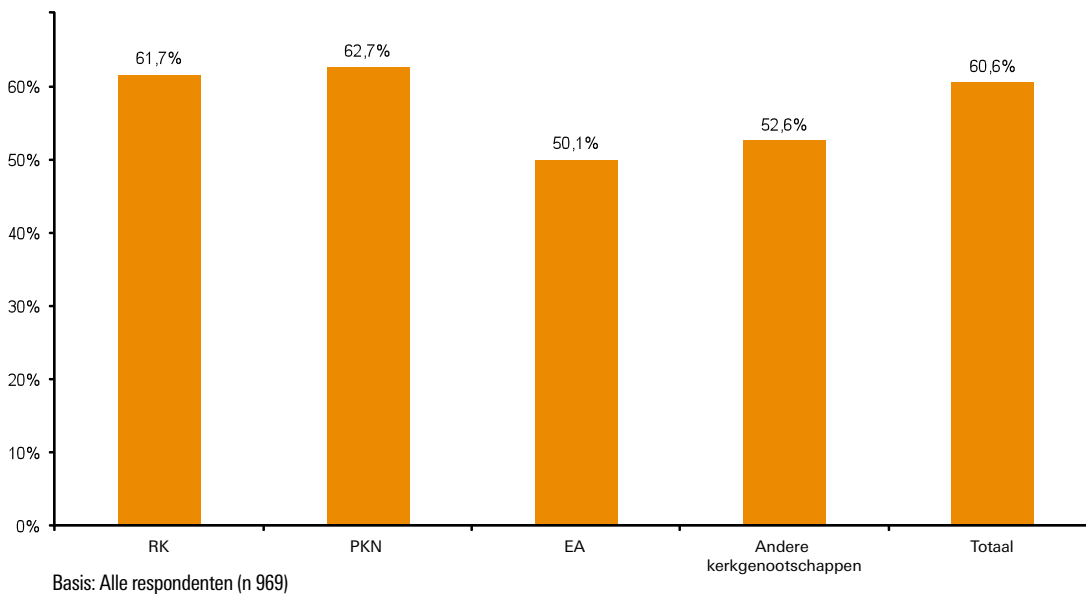
Basis: Respondenten die betrokken zijn bij collectieve, financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en gehonoreerde bedragen hebben genoemd (n=661)

3.8 Kerstpakketten

Bijna tweederde (60,6%) van de deelnemende diaconale organisaties deelden in 2012 kerstpakketten uit aan mensen met financiële problemen. Bij kwantificering van dit percentage constateren we dat het hierbij gaat om een aantal tussen de 2.240 en 2.480 diaconale organisaties.

Binnen de Protestantse Kerk in Nederland zijn de meeste diaconieën (62,7%) betrokken bij kerstpakkettenacties. Binnen de Evangelische Alliantie zijn de minste (50,1%) diaconieën bij kerstpakkettenacties betrokken.

Figuur 7: Heeft uw diaconie in 2012 kerstpakketten uitgedeeld aan mensen die in de knel zijn geraakt?

3.8.1 Aantal kerstpakketten

Gemiddeld gaven diaconale organisaties in 2012 zo'n 65,5 kerstpakketten weg. Op basis van dit aantal en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot de volgende omvang:

De ondergrens:

2.240 betrokken diaconale organisaties $\times$
 $(65,5 - (1,96 \times 4,717)) = 126.104$ kerstpakketten

De bovengrens:

2.480 betrokken diaconale organisaties $\times$
 $(65,5 + (1,96 \times 4,717)) = 185.463$ kerstpakketten

Dit betekent dat de deelnemende diaconale organisaties in 2012, met 95% zekerheid, tussen de 126.104 en 185.463 kerstpakketten hebben weggegeven. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een schatting van ca. 154.675 kerstpakketten. Wanneer we onderscheid maken tussen de verschillende diaconale organisaties dan zien we de volgende cijfers:

Tabel 14: Aantal kerstpakketten in 2012

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld aantal kerstpakketten 2012	Absolute aantallen		
			95%-betrouwbaarheidsinterval		Gemiddeld
			Minimaal	Maximaal	
RK	666	90,11	39.338	84.067	60.046
PKN	1.168	59,84	53.260	88.195	69.899
EA	167	43,31	1.407	16.687	7.226
Andere kerkgenootschappen	326	49,54	9.803	23.861	16.130
Totaal	2.360	65,53	126.104	185.463	154.675

Basis: Respondenten die kerstpakketten uitdelen en het aantal hebben ingevuld (n=545)

3.8.2 Totaalbedrag besteed aan kerstpakketten

De afzonderlijke diaconale organisaties besteden gemiddeld zo'n € 1.594 per jaar aan kerstpakketten. Doorgerekend naar een totaalbedrag voor alle kerstpakketten in 2012 en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval constateren we de volgende cijfers:

De ondergrens:

2.240 betrokken diaconale organisaties x
 $(1594,2 - (1,96 \times 182,14)) = € 2.771.965$

De bovengrens:

2.480 betrokken diaconale organisaties x
 $(1594,2 + (1,96 \times 182,14)) = € 4.839.489$

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012, met 95% zekerheid, tussen de € 2.771.965 en € 4.839.489 aan kerstpakketten hebben besteed. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een totaalbedrag van € 3.762.925 in 2012.

Tabel 15: Totaalbedrag voor kerstpakketten (alle diaconale organisaties)

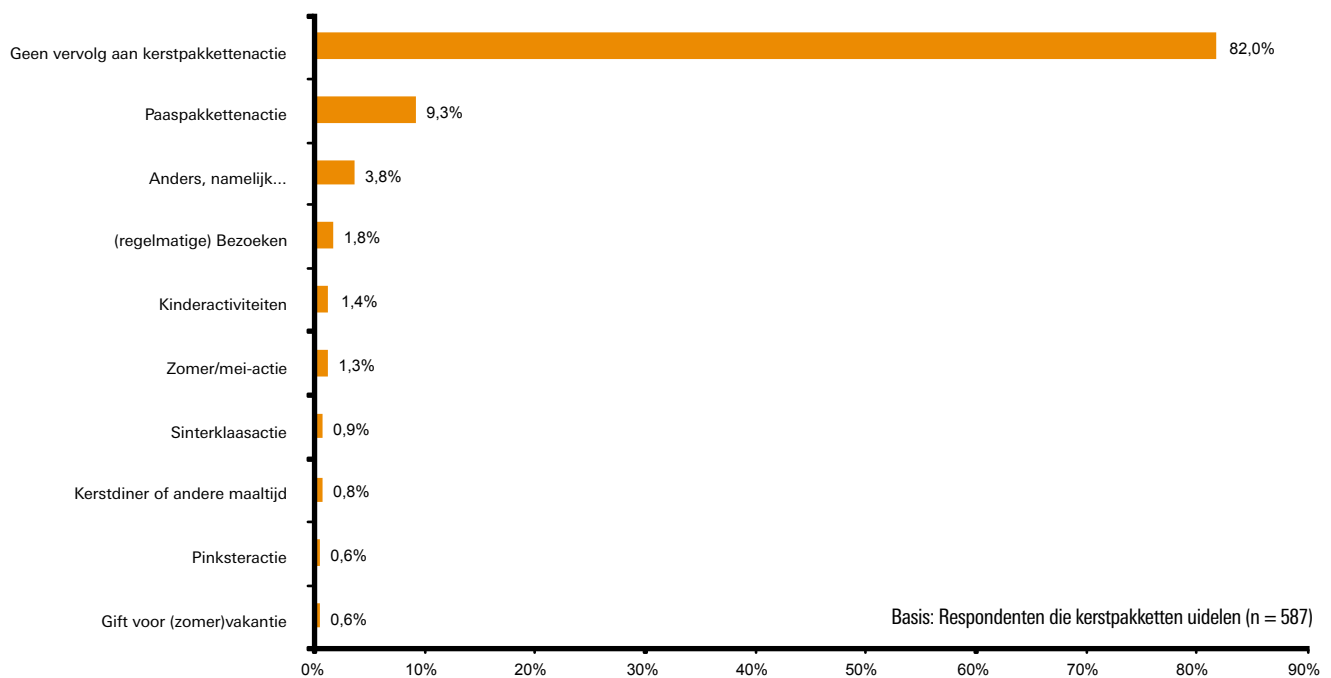
	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld bedrag	Absolute aantallen		
			95%-betrouwbaarheidsinterval		
			Minimaal	Maximaal	Gemiddeld
RK	666	€ 2705,93	€ 921.254	€ 2.843.608	€ 1.803.124
PKN	1.168	€ 1358,28	€ 1.110.395	€ 2.113.838	€ 1.586.608
EA	167	€ 899,25	€ 49.386	€ 303.309	€ 150.025
Andere kerkgenootschappen	326	€ 744,66	€ 115.572	€ 402.112	€ 242.457
Totaal	2.360	€ 1594,21	€ 2.771.965	€ 4.839.489	€ 3.762.925

Basis: Respondenten die kerstpakketten uitdelen en het bedrag hebben ingevuld (n=505)

In 2009 werd er in totaal zo'n € 3.369.915 besteed aan kerstpakketten. Dit is een toename van bijna 400.000 euro.

De meeste diaconieën verbinden de kerstpakkettenactie niet aan een vervolgactie (82,0%). De diaconieën die er wel een vervolgactie aan verbinden delen ook paaspakketten uit (9,3%) en/of gaan de desbetreffende mensen regelmatig bezoeken (1,8%). Een overzicht:

Figuur 8: Heeft uw de kerstpakkettenactie verbonden aan een vervolgactie?

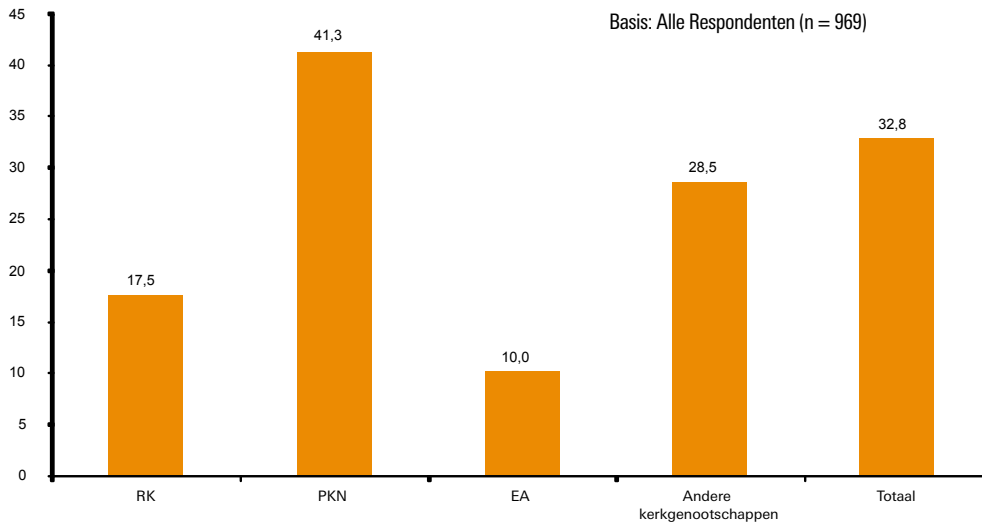
We zien dat de deelnemende diaconale organisaties steeds vaker meedoen aan een kerstpakkettenactie (van 52,6% in 2009 naar 60,6% in 2012). Uit opmerkingen van respondenten blijkt dat er naast het 'kerkelijke circuit' ook nog een 'informeel circuit' is. In dit 'informele circuit' geven mensen onderling elkaar kerstattenties of sparen via boodschappenacties, etc. Deze kerstpakketten zijn niet meegenomen in dit onderzoek. We mogen echter wel concluderen dat het uitdelen van kerstpakketten een veel voorkomende vorm van hulp is.

Bij het uitdelen van kerstpakketten is voor veel diaconale organisaties financiële nood niet het enige criterium om mensen in aanmerking te laten komen voor een kerstpakket. Ook sociale criteria spelen een rol. Zo krijgen ook veel ouderen en/of eenzame mensen een pakket.

3.9 Inloophuizen

Bijna een derde (32,8%) van alle diaconale organisaties heeft in 2012 financiële steun verleend aan inloophuizen. Met name diaconieën van de Protestantse Kerk geven steun aan inloophuizen (41,3%). De overige diaconale organisaties scoren significant lager.

Figuur 9: Heeft uw diaconale organisatie in 2012 financiële steun gegeven aan inloophuizen?

3.9.1 Totaalbedrag besteed aan inloophuizen

De afzonderlijke diaconale organisaties besteden gemiddeld zo'n € 1.685 per jaar aan inloophuizen. Doorgerekend naar een totaalbedrag van alle diaconale organisaties en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval constateren we de volgende cijfers:

De ondergrens:

1.162 betrokken diaconale organisaties x
 $(1684,54 - (1,96 \times 255,658)) = € 1.375.597$

De bovengrens:

1.393 betrokken diaconale organisaties x
 $(1684,54 + (1,96 \times 255,658)) = € 3.044.055$

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012, met 95% zekerheid, tussen de € 1.375.597 en € 3.044.055 hebben gegeven aan financiële steun voor inloophuizen. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een totaalbedrag van € 2.152.101 in 2012.

Tabel 16: Totaalbedrag voor inloophuizen (alle diaconale organisaties)

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld bedrag	Absolute aantallen		
			95%-betrouwbaarheidsinterval		
			Minimaal	Maximaal	Gemiddeld
RK	189	€ 2210,27	€ 162.032	€ 781.615	€ 417.741
PKN	769	€ 1669,80	€ 711.893	€ 1.955.106	€ 1.284.776
EA	33	€ 228,50	€ 0	€ 31.169	€ 7.609
Andere kerkgenootschappen	176	€ 1361,33	€ 41.887	€ 533.455	€ 240.159
Totaal	1.278	€ 1684,54	€ 1.375.597	€ 3.044.055	€ 2.152.101

Basis: Respondenten die inloophuizen steunen en het bedrag hebben ingevuld (n=296)

Met de steun aan inloophuizen is veel geld gemoeid. We zien wel dat er tussen de verschillende diaconale organisaties grote verschillen zijn. Zo hebben de diaconieën van de Protestantse Kerk veruit het grootste aandeel in de financiële steun aan inloophuizen.

3.10 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan collectieve ondersteuning (incl. kerstpakketten en inloophuizen)

Gemiddeld zijn er zo'n 7,7 diakenen, bestuurders of vrijwilligers per diaconie betrokken geweest bij de collectieve ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt (inclusief kerstpakketten en inloophuizen). Dat betekent dat er in 2012 gemiddeld zo'n 26.469 mensen vanuit de kerk bezig zijn geweest met collectieve ondersteuning van mensen met financiële problemen in Nederland. Op basis van dit aantal en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot de volgende omvang:

De ondergrens:

$3.412 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (7,7 - (1,96 \times 0,474)) = 23.001 \text{ betrokkenen}$

De bovengrens:

$3.490 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (7,7 + (1,96 \times 0,474)) = 30.009 \text{ betrokkenen}$

Aan de diaconieën is ook gevraagd naar het totaal aantal uren besteed aan collectieve ondersteuning in 2012. Gemiddeld is

er in 2012 per diaconie zo'n 399 uur besteed aan collectieve ondersteuning (inclusief kerstpakketten en inloophuizen). Dat is in totaal zo'n 1.375.212 uur. Rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot het volgende totaal aantal uren:

De ondergrens:

$3.412 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (399 - (1,96 \times 207,161)) = 0 \text{ uren}^2$

De bovengrens:

$3.490 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (399 + (1,96 \times 207,161)) = 2.807.709 \text{ uren}$

3.11 Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding

In deze paragraaf bekijken we hoeveel de deelnemende diaconale organisaties in totaal besteed hebben aan de bestrijding van armoede in 2012. We maken hierbij ook een vergelijking in de tijd.

Tabel 17: Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding

	2009	2012
Individuele financiële hulpverlening	€ 12.327.739	€ 12.055.489
Collectieve hulpverlening	€ 12.206.330	€ 11.158.919
Kerstpakkettenacties	€ 3.369.915	€ 3.762.925
Steun aan inloophuizen	€ 1.715.562	€ 2.152.101
Totaal	€ 29.619.546	€ 29.129.434

Zowel in 2009 als in 2012 is er door de diaconieën bijna 30 miljoen euro besteed aan armoedebestrijding.

Wanneer we een vergelijking maken in de tijd, dan kunnen we alleen de diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland en de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen,

parochies en Vincentiusverenigingen) vergelijken. Voor deze diaconale organisaties kunnen we ook alleen het totaalbedrag van de individuele financiële hulpverlening goed vergelijken.

² Door de hoge Standard Error of the Mean wordt de 95%-betrouwbaarheidsinterval heel breed.

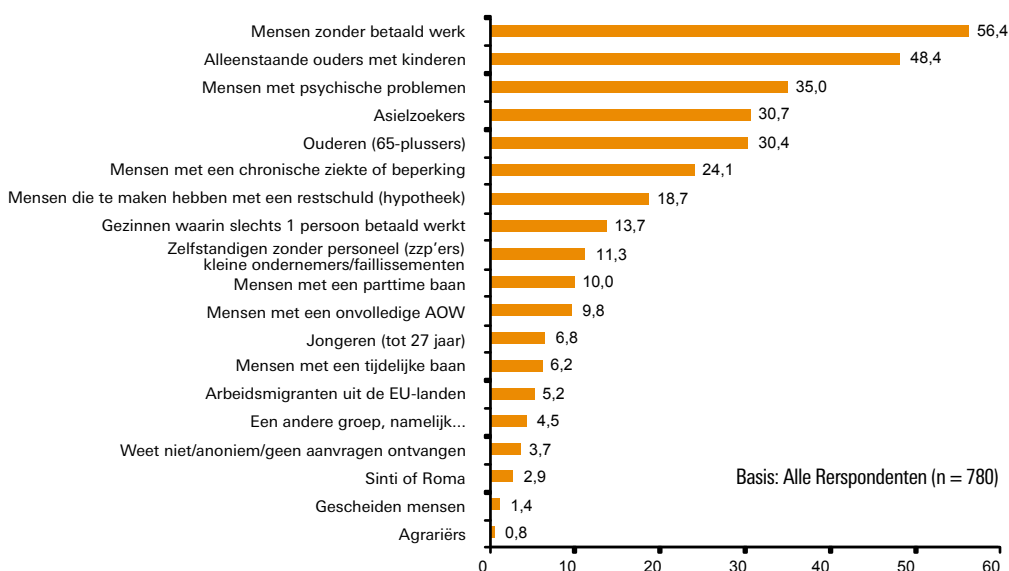
Tabel 18: Totaalbedrag besteed aan individuele financiële hulpverlening

	2005	2007	2009	2012
PKN	€ 7.168.760	€ 6.105.570	€ 6.193.822	€ 5.277.613
RK	n.v.t.	€ 4.326.324	€ 3.282.044	€ 3.934.241
Totaal	n.v.t.	€ 10.431.894	€ 9.475.866	€ 9.211.854

3.12 Groepen met financiële problemen

De groepen mensen die verhoudingsgewijs het meest als financiële knelgroep genoemd worden, zijn: mensen zonder betaald werk (56,4%), alleenstaande ouders met kinderen (48,4%), mensen met psychische problemen (35,0%), asielzoekers (30,7%), ouderen (30,4%), mensen met een chronische ziekte of handicap (24,1%) en mensen die te maken hebben met een restschuld hypotheek (18,7%). Deze laatste categorie is voor het eerst meegenomen in het onderzoek van 2013 en staat meteen op de zevende plaats. Zie figuur 10:

Figuur 10: In welke groepen zijn financiële problemen het meest te vinden?

Voor de diaconieën van de Protestantse Kerk kunnen we een vergelijking in de tijd maken. Vanaf 2005 staan in de top vijf van groepen met financiële problemen bij de diaconieën van de Protestantse Kerk dezelfde groepen mensen. Alleen zijn in 2012 de groepen 'mensen zonder betaald werk' (van positie 2 naar 1) en 'alleenstaande ouders met kinderen' (van positie 1 naar 2) van positie gewisseld. Ook de groep 'asielzoekers' gaat van positie 5 naar positie 3.

Ook voor de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) kunnen we een vergelijking maken in de tijd. Hier geldt hetzelfde als bij de diaconieën van de Protestantse Kerk. Vanaf 2007 staan in de top 5 van groepen met financiële problemen dezelfde groepen mensen. In 2012 echter zijn de groepen 'ouderen' (van positie 4 naar 3) en 'asielzoekers' (van positie 3 naar 4) van positie gewisseld.

In tabel 19 zien we van de tien belangrijkste probleemgroepen in hoeverre deze over- of ondervertegenwoordigd zijn in de verschillende gemeenten ten opzichte van het totaal. Wanneer een percentage in een **paarse** kleur staat weergegeven, betekent dit dat de probleemgroep ondervertegenwoordigd is. Bij een **rode** kleur en vetgedrukt is de groep oververtegenwoordigd.

Tabel 19: In welke groepen zijn financiële problemen het meest te vinden

	< 10.000 inwoners	10.000- 20.000 inwoners	20.000- 50.000 inwoners	50.000- 100.000 inwoners	100.000- 200.000 inwoners	> 200.000 inwoners
Mensen zonder betaald werk	39,6%	52,7%	57,1%	63,7%	70,6%	67,5%
Alleenstaande ouders met kinderen	40,1%	42,0%	52,4%	51,3%	48,2%	47,5%
Mensen met psychische problemen	24,7%	26,7%	35,1%	49,6%	50,6%	57,5%
Asielzoekers	22,5%	31,3%	27,7%	39,8%	41,2%	47,5%
Ouderen (65-plussers)	26,9%	28,0%	29,0%	37,2%	45,9%	25,0%
Mensen met een chronische ziekte of beperking	21,4%	22,7%	22,5%	27,4%	40,0%	27,5%
Mensen die te maken hebben met een restschuld (hypotheek)	15,9%	18,7%	19,0%	17,7%	23,5%	12,5%
Gezinnen waarin slechts 1 persoon betaald werkt	13,2%	10,7%	15,2%	11,5%	22,4%	7,5%
Zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers)/ kleine ondernemers/faillissementen	8,2%	8,7%	13,9%	8,0%	12,9%	7,5%
Mensen met een parttime baan	7,1%	8,7%	10,4%	9,7%	15,3%	12,5%

Basis: Alle respondenten (n=730)

De meeste probleemgroepen zijn oververtegenwoordigd in de grotere gemeenten.

3.13 Aard van de problematiek

Op de vraag hoe vaak men bepaalde knelpunten tegenkomt, kregen respondenten de keuze tussen 'nooit', 'soms', 'regelmatig', 'vaak' en 'weet niet'. In tabel 20 zijn de percentages van de antwoordcategorieën 'regelmatig' en 'vaak' opgeteld. Verder is er een uitsplitsing gemaakt naar omvang van gemeente, omdat uit vorige onderzoeken naar voren kwam dat de aard van de problematiek ook samenhangt met de omvang van de burgerlijke gemeente.

Tabel 20: Aard van de problematiek

	< 10.000 inwoners	10.000- 20.000 inwoners	20.000- 50.000 inwoners	50.000- 100.000 inwoners	100.000- 200.000 inwoners	> 200.000 inwoners	Totaal
Schuldenproblematiek	23,0%	38,5%	45,4%	54,1%	62,0%	82,4%	44,7%
Langdurig een laag inkomen	27,1%	36,9%	38,1%	39,4%	57,5%	85,3%	39,1%
Onvoorziene hoge uitgaven, of incidentele financiële tegenslag	15,6%	23,1%	22,7%	23,3%	33,3%	50,0%	23,5%
Onbekendheid met regelgeving	11,9%	15,8%	23,8%	28,2%	37,9%	38,5%	22,6%
Ingewikkelde formulieren	9,9%	17,5%	23,6%	23,8%	32,8%	40,7%	21,9%
Wachttijden bij toekenning uitkering	8,5%	14,6%	18,6%	24,1%	34,9%	23,1%	18,6%
Vastlopen in loketten van meerdere instanties	8,3%	17,5%	16,1%	25,9%	30,6%	28,6%	18,2%
Angst of schaamte voor instanties	9,6%	13,4%	18,9%	18,5%	29,5%	35,7%	17,7%
Hoge vaste lasten (wonen, energie, verzekeringen)	9,9%	16,0%	14,2%	19,2%	37,1%	28,0%	16,5%
Mensen vallen net buiten allerlei regelingen	8,1%	13,9%	14,1%	10,7%	22,6%	42,3%	14,2%
Structurele hoge bijzondere uitgaven (bijv. bij ziekte, handicap)	7,6%	13,9%	9,5%	14,3%	23,8%	25,0%	12,2%
Terugvordering van teveel uitbetaalde huur- en/of zorgtoeslag	2,4%	11,7%	10,1%	11,1%	25,8%	11,1%	11,1%
Problemen met flexwerken/seizoenswerk	0,8%	0,0%	6,8%	1,5%	5,6%	0,0%	3,9%

Basis: Alle respondenten (n=730)

Uit deze tabel komt duidelijk naar voren dat schulden en een langdurig laag inkomen mensen het meest in financiële problemen brengen. Een langdurig laag inkomen en schuldenproblematiek worden het meest gesignaleerd in de middelgrote en grote steden (vanaf 50.000 inwoners). Maar over de hele linie zijn dit de meest voorkomende redenen.

Wanneer we gaan vergelijken in de tijd, dan zien we bij de Rooms-Katholieke Kerk (parochiële caritasinstellingen, parochies en Vincentiusverenigingen) dat zowel in 2007, 2009 als in 2012 schuldenproblematiek en een langdurig laag inkomen als meest genoemde reden voor financiële problemen. Wachttijden bij toekennen van een uitkering staat in 2012 en 2009 op een derde plek. In 2007 stond deze nog op een vierde plek. Een overzicht:

Tabel 21: Aard van de problematiek (RK)

	2007	2009	2012
Schuldenproblematiek	44,6%	47,2%	52,8%
Langdurig een laag inkomen	39,6%	44,4%	48,0%
Wachttijden bij toekenning uitkering	19,1%	26,1%	29,1%
Onbekend met regelgeving	18,1%	23,6%	26,2%
Onvoorziene hoge uitgaven, of incidentele financiële tegenslag	19,8%	21,3%	25,7%

Ook voor de diaconieën van de Protestantse Kerk kunnen we een vergelijking in de tijd maken. De top vijf van de aard van problematiek ziet er iets anders uit dan bij de Rooms-Katholieke Kerk. Zie tabel 22:

Tabel 22: Aard van de problematiek (PKN)

	2007	2009	2012
Schuldenproblematiek	44,6%	37,5%	40,1%
Langdurig een laag inkomen	34,4%	35,3%	36,2%
Onvoorzien hoge uitgaven, of incidentele financiële tegenslag	14,5%	18,8%	24,7%
Ingewikkelde formulieren	13,9%	16,5%	21,5%
Onbekendheid met regelgeving	16,2%	16,7%	20,9%

3.14 Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties

Wanneer we kijken naar contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties, in het kader van financiële hulpverlening, dan is het opvallend dat de samenwerking met de sociale dienst steeds minder wordt. In 2005 werkte nog 66,9% van de diaconieën samen met de sociale dienst. In 2012 is dit weggezakt tot 30,4% van de diaconieën. Vanaf 2005 tot 2009 werd er het meest samengewerkt met de sociale dienst.

Tegenwoordig wordt er het meest samengewerkt met andere kerkelijke organisaties en diaconale platforms (49,7%), gevolgd door maatschappelijk werk (36,6%). Hierna volgt pas de sociale dienst met 30,4%. Instellingen voor schuldhulpverlening/bewindvoerders/SchuldHulpMaatje (28,3%) staan op de vierde plaats. Belangenorganisaties en/of cliëntenraden sluiten de top vijf af met 12,9%.

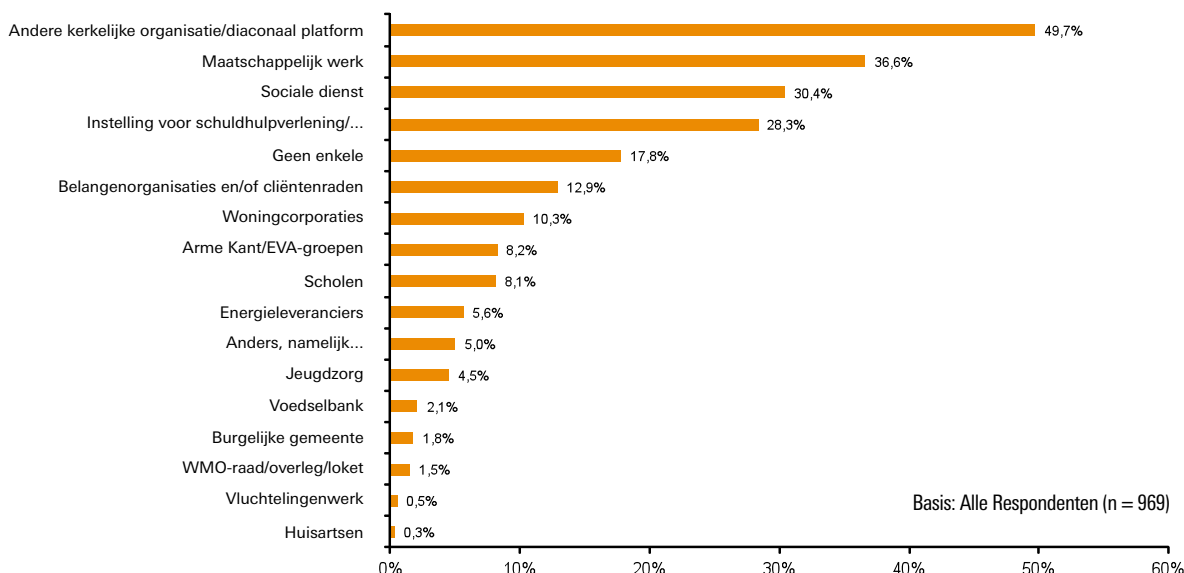
	2005	2007	2009	2012
Sociale dienst	66,9%	58,7%	47,6%	30,4%

Het percentage dat samenwerkt met de sociale dienst zien we zowel bij de diaconieën van de Protestantse Kerk als de Rooms-Katholieke Kerk (pci'en, parochies en Vincentiusverenigingen) gestaag afnemen.

Sociale dienst	RK	PKN
2007	63,9%	56,0%
2009	47,5%	47,0%
2012	41,3%	30,4%

In figuur 11 zien we een totaaloverzicht van de instellingen waarmee diaconale organisaties in het afgelopen jaar wel eens contact hebben opgenomen met betrekking tot armoedebestrijding.

Figuur 11: Instellingen waarmee men wel eens contact heeft m.b.t. armoedebestrijding

Werken de verschillende diaconale organisaties ook met dezelfde instellingen samen? Dat zien we in het volgende overzicht:

Tabel 23: Instellingen waar men wel eens contact mee heeft met betrekking tot armoedebestrijding

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Andere kerkelijke organisaties/diaconaal platform	54,3%	45,8%	44,7%	58,5%	49,7%
Maatschappelijk werk	51,0%	33,8%	35,0%	24,7%	36,6%
Sociale dienst	41,3%	30,4%	26,1%	14,0%	30,4%
Instelling voor schuldhulpverlening/ bewindvoerders/SchuldHulpMaatje	27,8%	28,3%	31,3%	28,5%	28,3%
Geen enkele	10,8%	19,2%	38,2%	19,3%	17,8%
Belangenorganisaties en/of cliëntenraden	17,5%	12,8%	1,8%	8,3%	12,9%
Woningcorporaties	15,3%	8,5%	12,3%	9,2%	10,3%
Arme Kant/EVA-groepen	8,9%	8,0%	5,5%	8,5%	8,2%
Scholen	15,6%	6,6%	1,0%	3,6%	8,1%
Energieleveranciers	5,5%	4,9%	8,0%	7,8%	5,6%
Anders, namelijk...	7,9%	4,4%	5,5%	2,4%	5,0%
Jeugdzorg	5,3%	3,6%	9,0%	5,9%	4,5%
Voedselbank	2,3%	2,3%	0,0%	1,7%	2,1%
Burgerlijke gemeente	1,0%	2,7%	0,0%	0,0%	1,8%
WMO-raad/overleg/loket	0,6%	2,0%	0,0%	1,1%	1,5%
Vluchtelingenwerk	0,0%	0,8%	0,0%	0,0%	0,5%

Basis: Alle Respondenten (n = 969)

Uit de cijfers blijkt dat de Rooms-Katholieke organisaties vaker samenwerken (t.o.v. PKN) met andere kerkelijke instanties, maatschappelijk werk, sociale dienst en belangenorganisaties en/of cliëntenraden. Bij instellingen voor schuldhulpverlening/bewindvoerders/SchuldHulpMaatje is er vrijwel geen verschil tussen de diaconale organisaties van de Rooms-Katholieke en Protestantse Kerk.

3.15 Toerusting voor armoedebestrijding

Op de vraag: 'Voelt u zich voldoende toegerust in uw diaconale werk rondom armoede?' geeft 66,9% aan dat men zich voldoende toegerust voelt. In 2009 was dit 67%. Dit is dus zeer stabiel. De overige 33,1% voelt zich niet voldoende toegerust. Deze respondenten geven aan behoefte te hebben aan meer informatie over (veranderingen in) de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (55,4%). Men wil meer informatie over schulden en schuldhulpverlening (54,7%). Zo'n 47,0% wil meer informatie over (wijzigingen in) de sociale wetgeving. Ten opzichte van het vorige armoedeonderzoek zien we dat er een grote behoefte is ontstaan aan toerusting op het gebied van schuldhulpverlening.

3.16 Signalen voor de overheid

In deze laatste paragraaf komen signalen naar overheden aan de orde. Er wordt beschreven welke signalen diaconale organisaties hebben doorgegeven aan de burgerlijke gemeente ter verbetering van het armoedebeleid. Ook is gevraagd: 'Zijn er nog zaken of signalen die u aan ons wilt doorgeven met het oog op ons contact met de landelijke overheid?'

Lokale overheid

42,3% van de diaconale organisaties heeft in 2012 signalen doorgegeven aan de burgerlijke gemeente ter verbetering van het armoedebeleid. De belangrijkste signalen hadden betrekking op de wens om beter samen te werken met burgerlijke gemeenten (52,7%). Andere belangrijke signalen zijn 'meer aandacht/regelgeving omtrent armoede' (48,2%), een 'betere uitvoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning' (40,7%) en 'minder bureaucratie/betere voorlichting' (33,5%). In tabel 24 zien we de verschillen tussen de afzonderlijke diaconale organisaties.

Tabel 24: Signalen aan de burgerlijke gemeente ter verbetering van het armoedebeleid

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Betere samenwerking diaconieën/parochiële caritasinstellingen en burgerlijke gemeenten is gewenst	46,3%	54,4%	54,2%	56,3%	52,7%
Aandacht/regelgeving omtrent armoedebeleid is gewenst	53,5%	44,1%	46,6%	59,3%	48,2%
Betere uitvoering van de Wmo is gewenst	34,7%	42,0%	53,4%	43,5%	40,7%
Minder bureaucratie/betere voorlichting is gewenst	48,0%	27,9%	34,2%	33,5%	33,5%
Betere samenwerking tussen uitkeringsinstanties is gewenst	31,1%	21,2%	31,5%	31,5%	25,0%
Anders, namelijk...	10,8%	11,0%	17,8%	2,6%	10,1%
Er is een goede samenwerking met de gemeente	4,7%	3,2%	0,0%	7,6%	4,0%

Basis: Respondenten die signalen hebben doorgegeven aan de burgerlijke gemeente (n=410)

Ook zijn er verschillen te zien wanneer we onderscheid maken tussen omvang van de burgerlijke gemeente. De grotere gemeenten willen vaker dat er meer aandacht/

regelgeving omtrent armoedebeleid moet komen. Deze verschillen zie we in de volgende tabel.

Tabel 25: Signalen aan de burgerlijke gemeente ter verbetering van het armoedebeleid

	< 10.000	10.000-20.000	20.000-50.000	50.000-100.000	100.000-200.000	> 200.000	Totaal
Aandacht/regelgeving omtrent armoedebeleid is gewenst	36,7%	54,2%	43,9%	53,7%	60,0%	62,5%	48,2%
Betere samenwerking diaconieën/parochiële caritasinstellingen en burgerlijke gemeenten is gewenst	59,3%	41,0%	57,7%	52,2%	63,3%	50,0%	52,7%
Minder bureaucratie/betere voorlichting is gewenst	36,7%	30,1%	32,5%	37,3%	50,0%	50,0%	33,5%
Betere uitvoering van de Wmo is gewenst	33,3%	43,4%	39,0%	43,3%	50,0%	25,0%	40,7%
Betere samenwerking tussen uitkeringsinstanties is gewenst	18,9%	24,1%	22,8%	32,8%	50,0%	0,0%	25,0%
Anders, namelijk...	8,9%	12,0%	8,9%	10,4%	6,7%	37,5%	10,1%
Er is een goede samenwerking met de gemeente	3,3%	0,0%	6,5%	3,0%	6,7%	0,0%	4,0%

Basis: Respondenten die signalen hebben doorgegeven aan de burgerlijke gemeente (n=410)

Landelijke overheid

De vraag: 'Zijn er nog zaken of signalen die u aan ons wilt doorgeven met het oog op ons contact met de landelijke overheid?' heeft 28,9% van de respondenten met 'ja' beantwoord. De meeste respondenten gaven aan dat de hoogte van het sociaal minimum omhoog moet en dat de overheid zwakkeren in de samenleving moet ontzien door minder te bezuinigen (23,8%). Ook gaf 18,0% van de respondenten aan dat er meer aandacht moet komen voor armoede in Nederland. Zo'n 15,8% gaf aan dat er minder formulieren, bureaucratie en

meer duidelijkheid moet komen binnen de regelgeving rondom armoede. Veel zwakkeren in onze samenleving komen niet door het woud van regelgeving heen en lopen zo hun steun van de overheid mis. Opvallend is dat 10,1% van de respondenten aangeeft dat het overhevelen van zorg en welzijn van rijksoverheid naar gemeentelijke overheden voor veel problemen zorgt. Dit is een nieuwe ontwikkeling waar diaconen zich zorgen over maken. Een totaal overzicht staat in tabel 26.

Tabel 26: Zaken doorgeven met het oog op ons contact met de landelijke overheid

	RK	PKN	EA	Andere kerkgenootschappen	Totaal
Hoogte sociaal minimum omhoog/overheid moet zwakkeren ontzien/minder bezuinigen	15,7%	28,0%	21,6%	22,9%	23,8%
Anders, namelijk...	27,0%	19,2%	22,8%	19,4%	21,4%
Meer aandacht voor armoede	21,8%	18,3%	5,6%	12,4%	18,0%
Minder bureaucratie/formulieren/meer duidelijkheid	12,7%	14,2%	27,2%	26,2%	15,8%
Overheid is verantwoordelijk voor bestrijden van armoede	11,3%	9,8%	0,0%	15,6%	10,6%
Overhevelen van zorg en welzijn van rijksoverheid naar gemeentelijke overheden zorgt voor veel problemen	4,2%	12,8%	16,0%	9,2%	10,1%
Zorg niet verder uitkleden	10,5%	7,4%	11,2%	12,3%	9,0%
Betere samenwerking tussen (lokale) overheid en diaconieën	8,8%	6,4%	5,6%	15,2%	8,2%
Mensen niet buiten de boot vallen	3,4%	5,8%	17,2%	2,0%	5,0%
Voedselbanken steunen/zouden overbodig moeten zijn	2,2%	2,9%	0,0%	0,0%	2,2%

Basis: Respondenten die nog zaken of signalen willen doorgeven aan de overheid (n=280)

IV Onderzoeksverantwoording

In dit hoofdstuk worden een aantal zaken beschreven die inzicht geven in de gehanteerde methoden en technieken binnen het onderzoek. Achtereenvolgens worden de onderzoeksmethode, de populatie, de respons, de betrouwbaarheid en representativiteit, de wijzen van dataverzameling en de verwerking van de vragenlijst beschreven.

4.1 Onderzoeksmethode

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een schriftelijke vragenlijst en een digitale vragenlijst. De digitale vragenlijst was bereikbaar via de website van Kerk in Actie. Naar alle deelnemende diaconale organisaties zijn een brief en een schriftelijke vragenlijst gestuurd. Op de schriftelijke vragenlijst en in de brief stond het verzoek om de vragenlijst via internet in te vullen. Ongeveer 57% heeft gereageerd via internet en zo'n 43% via de papieren vragenlijst.

4.2 Populatie

Tot de populatie van het onderzoek behoren alle in hoofdstuk 1 genoemde diaconale organisaties. De totale onderzoekspopulatie bedraagt in totaal 3.895 diaconale organisaties.

4.3 Respons

Vanaf week 3 in 2013 zijn in totaal 3.895 vragenlijsten verstuurd. In de volgende subparagraaf staat een overzicht van de respons op de vragenlijst en wordt een verantwoording gegeven m.b.t. de representativiteit en de betrouwbaarheid van de cijfers.

4.3.1 Responsoverzicht

Het volgende schema geeft het responsoverzicht van de schriftelijke enquête.

Totale basis voor respons	3.895	100%
Geen vragenlijst retour ontvangen	2.874	73,8%
Respons	1.021	26,2%

Het responspercentage 26,2% is goed te noemen. In het onderzoek van 2010 was het responspercentage 28,5%. Het percentage is iets lager, maar de hoogte van de respons geeft geen aanleiding om op voorhand selectiviteit in de respons te verwachten.

4.3.2 Representativiteit en weging

Bij een schriftelijk en online onderzoek bestaat het risico dat bepaalde groepen oververtegenwoordigd dan wel onderverte-

genwoordigd zijn in de responsgroep. In dat geval vormen de respondenten geen goede afspiegeling van de totale populatie en is het onderzoek daarmee niet representatief. Met betrekking tot armoede zijn er grote verschillen tussen gebieden met een hoge of lage urbanisatiegraad. Daarom is het van belang dat de respons representatief is naar omvang van burgerlijke gemeente. In de volgende tabel wordt de omvang van burgerlijke gemeente in de respons vergeleken met de populatiecijfers.

Representativiteit naar omvang burgerlijke gemeente		
	Respons	Populatie
< 10.000 inwoners	26,5%	7,9%
10.000-20.000	18,4%	25,1%
20.000-50.000	27,5%	44,9%
50.000-100.000	14,1%	10,7%
100.000-200.000	9,2%	4,9%
> 200.000 inwoners	4,2%	1,4%

Uit de tabel valt af te lezen dat de kleine gemeenten (< 10.000 inwoners) en de grote gemeenten vanaf 50.000 inwoners oververtegenwoordigd zijn in de respons. De gemeenten met 10.000-20.000 inwoners en 20.000-50.000 inwoners zijn in de respons ondervertegenwoordigd. Om deze afwijkingen te corrigeren zijn de resultaten gewogen. Door de weging tellen antwoorden van kerkelijke instellingen uit ondervertegenwoordigde gemeenten (in de respons) relatief zwaarder mee in het totaalresultaat. De antwoorden van oververtegenwoordigde gemeenten tellen juist minder zwaar mee. De basis voor de weging wordt gevormd door populatiecijfers die afkomstig zijn van het CBS (2012).

De gewogen resultaten worden binnen de rapportage gebruikt wanneer het gaat om percentages. Voor absolute getallen, zoals aantallen en bedragen, worden de ongewogen resultaten gebruikt.

4.3.3 Statistische marges

Niet alle aangeschreven diaconale organisaties hebben gerespondeerd. Dit betekent dat we rekening moeten houden met zekere statistische marges rondom de gepresenteerde uitkomsten. Bij elke uitkomst geldt, gegeven de spreiding in de antwoorden en het aantal ondervraagde organisaties, een betrouwbaarheidsmarge. Dit betekent dat de werkelijke waarde, met een betrouwbaarheid van 95%, binnen de grenzen van deze marge zal liggen. Voor het vaststellen van de marges worden de volgende formules gehanteerd.

Formules voor het vaststellen van de statistische marges	
Penetratiecijfers/percentages:	$1,96 \times \sqrt{\{p \times (1-p)\}/n}$
Gemiddelden (aantallen, bedragen):	$1,96 \times SE$

In deze formules worden de volgende symbolen gebruikt:

- p: het aangetroffen percentage
 n: de omvang van de respons
 SE: de standaardfout van het gemiddelde

4.3.4 Een aantal rekenvoorbeelden

De omvang van de respons wordt in de tabellen steeds vermeld. Met de hulp van deze aantallen en bovenstaande formules kunnen de bijbehorende marges worden berekend. Hoe dergelijke marges worden berekend, zien we in onderstaande voorbeelden.

Percentages

Voorbeeld: 71,0% van de respondenten is betrokken bij de ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt. De hierbij behorende statistische marge bedraagt:
 $71,0\% \pm 1,96 \times \sqrt{\{(0,71 \times (1-0,71))/969\}} = 0,71 \pm 0,0286$
 Dit wil zeggen dat met 95% zekerheid mag worden aangenomen dat het percentage in de hele onderzoekspopulatie tussen 68,1% en 73,9% zal liggen.

Gemiddelden

Voorbeeld 1: gemiddelde aantal

Het gemiddelde aantal aanvragen voor individuele financiële hulp in 2012 is 14,5.

De bijbehorende statistische marge bedraagt:
 $14,5 \pm 1,96 \times 2,037 = 14,5 \pm 3,99$

Dat wil zeggen dat met 95% zekerheid mag worden aangenomen dat de frequentie van het aantal aanvragen voor individuele financiële hulp in 2012 in de hele onderzoekspopulatie tussen de 10,5 en 18,5 zal liggen.

Voorbeeld 2: gemiddelde bedragen

Het gemiddelde gehonoreerde bedrag bij individuele financiële hulp is 4.412 euro.

De bijbehorende statistische marge bedraagt:
 $4.412 \pm 1,96 \times 382,4 = 4.412 \pm 749,5$

Dat wil zeggen dat met 95% zekerheid mag worden aangenomen dat het gemiddelde gehonoreerde bedrag bij financiële hulp in de hele onderzoekspopulatie tussen de 3.662 en 5.162 euro zal liggen.

4.4 Dataverzameling

4.4.1 De vragenlijst

Met de vragenlijst is een aanbevelingsbrief meegestuurd. In deze brief is duidelijk aangegeven waarvoor het onderzoek dient en waarom het van belang is dat de vragenlijst wordt ingevuld. Verder is er in de inleiding van de vragenlijst en in de brief aangegeven dat de vragenlijst ook via internet is in te vullen. De vragenlijst was te vinden op www.kerkinactie.nl/armoedeonderzoek. In de bijgevoegde brief stond een wachtwoord. Met dit wachtwoord kon men inloggen op de digitale vragenlijst. Hierbij is aangegeven dat het invullen via internet de voorkeur heeft i.v.m. de digitale verwerking van de antwoorden. De vragenlijst is opgesteld in samenwerking met experts op het gebied van armoede(-bestrijding). Zie voor de volledige vragenlijst zie de website www.kerkinactie.nl/armoedeonderzoek.

4.4.2 De veldwerkperiode

De veldwerkperiode van het onderzoek liep van week 3 t/m week 24 in 2013. De vragenlijsten die zijn teruggezonden in deze periode zijn meegenomen in dit onderzoek.

4.5 Verwerking van de (open) vragen

Met behulp van het softwarepakket SPSS zijn de onderzoeksgegevens geanalyseerd en verwerkt tot tabellen en overzichten. Antwoorden op open vragen zijn na afloop zoveel mogelijk gecategoriseerd en voorzien van een code. Antwoorden die niet gecategoriseerd konden worden zijn één op één weergegeven in zogenaamde 'open-vraag-tabellen'. 'Missing values' worden buiten beschouwing gelaten in het onderzoeksresultaat en worden als normaal verdeeld verondersteld. Doordat de missing values normaal verdeeld zijn, hebben ze geen effect op de resultaten.

4.6 Opmerkingen met betrekking tot het onderzoek en rapportage

Bij het lezen van het rapport dient rekening te worden gehouden met het feit dat de resultaten zijn gebaseerd op interviewgegevens van een gedeelte van de onderzoekspopulatie. Hierdoor kunnen de antwoorden en opvattingen van de respondenten, binnen de betrouwbaarheidsmarges, afwijken van de realiteit.

V Armoede, werkloosheid en schulden

In dit hoofdstuk schetsen wij de achtergronden waartegen het onderzoek binnen de kerken zich afspeelt.

5.1 De gezichten van armoede

Armoede heeft vele gezichten, ook in Nederland, in elk dorp, elke plaats. Schrijnend zichtbaar zijn de ontheemden en verwarden die wij vaak op straten van grotere steden tegenkomen. Soms ervaren wij hun aanwezigheid als overlast. Even schrijnend zichtbaar zijn de 130 voedselbanken en de 60.000 huishoudens, of 150.000 mensen, die daar eind 2012 gebruik van moeten maken.

Minder zichtbaar is de stille armoede, die zich afspeelt achter de voordeuren van mensen die er op het eerste gezicht vaak niet arm uitzien. Het zijn de gezichten van ouderen, vaak vrouwen met een AOW. De gezichten van allerlei uitkeringsgerechtigden, die een verschraving van de voorzieningen moeten meemaken. Die gezichten hebben allerlei etnische kleuren en ook hier zijn het vooral vrouwen. Het zijn ook de gezichten van betaald werkende mensen, die ondanks hun ploeteren in verschillende baantjes, op of onder de armoedegrens leven. Heel vaak zijn dit ook kleine zelfstandige ondernemers of familiebedrijven.

Eén ingrijpende gebeurtenis kan mensen naar het bestaansminimum duwen. Denk aan echtscheiding, overlijden, verlies van de baan (vooral nu de wereldwijde kredietcrisis zichtbaar wordt), te hoge woonlasten. Het zijn de gezichten van werklozen en mensen die daardoor problemen met de hypotheekaflossing krijgen. De gezichten van zelfstandige ondernemers, die hun werk en bedrijf verliezen. De gezichten van mensen met schulden. De gezichten van vluchtelingen, illegalen, arbeidsmigranten, Roma en Sinti zijn her en der ook zichtbaar. In al die huishoudens die worstelen met armoede groeien kinderen op. Hun gezichten laten meestal de zorgen van armoede niet zien, maar ze maken wel die levenservaring mee.

5.2 Armoede in cijfers

Cijfers lopen altijd twee jaar achter de werkelijkheid aan. In Nederland leven eind 2011 van de 7,05 miljoen huishoudens volgens het 'Armoedesignalement 2012' 604.000 (8,7%) onder de lage-inkomensgrens. We hebben het dan over 1.323.000 personen. Die 'lage-inkomensgrens' is één van de gangbare armoededefinities. Ten opzichte van 2010 komt het genoemde cijfer van 2011 neer op een stijging met 90.000 huishoudens

(1,3%) of 195.000 mensen. De andere armoededefinitie is de 'budgetgerelateerde grens', waarvan twee varianten bestaan. Zie voor een uitleg over deze definities hoofdstuk 7.1.

In 2011 leefden 160.000 huishoudens al vier jaar of langer onder de lage-inkomensgrens. Dat komt overeen met 2,4% van alle huishoudens; dat is een stijging in vergelijking met 2010 (2,2%). In aantallen personen gaat het dan in 2011 om 319.000 (2,2% van de bevolking; in 2010 ook 2,2%, maar de bevolkingsomvang was toen kleiner). Ramingen wijzen op een verdere toename van het percentage huishoudens met een laag inkomen tot 9,2% in 2012 en tot 9,4% in 2013. Naar verwachting zijn in 2013 dan 656.000 huishoudens afhankelijk van een laag inkomen. Van deze huishoudens leven zes op de tien met bijstand als belangrijkste inkomensbron. Bij huishoudens met een migrantenafkomst ligt het percentage armoedehuishoudens vier keer hoger dan bij huishoudens met een Nederlandse achtergrond.

De budgetgerelateerde armoedegrens is gebaseerd op de vaststelling van de levensbehoeften. Het is opvallend dat volgens beide varianten daarvan het aantal armen meer toeneemt dan volgens de lage-inkomensgrens.

Volgens de 'niet-veel-maar-toereikend-variant' leeft in 2011 6,5% van de Nederlanders in een huishouden met een besteedbaar inkomen onder deze grens. Dat zijn 1.100.000 personen in 521.000 huishoudens. Dat is in vergelijking met 2010 een stijging met 181.000 personen. Het aandeel personen dat ten minste drie jaar onder deze grens leeft is gestegen van 2,0% tot 2,4%.

De strengere 'basisbehoeften-variant' van de budgetgerelateerde armoedegrens levert in 2011 in totaal een lager aantal armen op dan volgens de ruimere variant, maar het aantal is stijgend binnen de definitie: 5,0% van alle Nederlanders, ofwel 782.000 personen in 355.000 huishoudens. In 2010 ging het om 4,5% van alle Nederlanders, ofwel 700.000 personen in 312.000 huishoudens.

Eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen, huishoudens uit diverse etnische groepen, alleenstaanden tot 65 jaar, chronisch zieken en mensen met een beperking, ouderen zonder pensioenregeling en werkloze mensen of bedrijfsbeëindigers kampen het vaakst met armoede.

5.3 Werkloosheid

De werkloosheid in Nederland blijkt in 2012 met 100.000 toegenomen in vergelijking met een jaar eerder. Terwijl andere indicatoren van de economie al lang op rood staan vanwege de doorwerking van de economische crisis, groeit de werkloosheid vooral na zomer 2012. In het tweede kwartaal 2013 stijgt de werkloosheid met 11.000 per maand gemiddeld. Per juli 2013 zijn volgens het CBS 675.000 mensen werkloos. Dat zijn er 16.000 meer dan in mei 2013 en het is 9,2% van de Nederlandse beroepsbevolking (die in juli 2013 uit 7,3 miljoen personen bestaat). Alle arbeidsmarktdeskundigen verwachten voor de tweede helft van 2013 een toenemende werkloosheid. Bij deze cijfers valt op te merken dat in de werkloosheids-cijfers de toestand van de flexibele arbeidsmarkt niet volledig zichtbaar is. Onduidelijk is hoeveel flexibele arbeidskrachten, vooral van elders uit de EU, in 2013 actief zijn op de arbeidsmarkt, dan wel door de crisis geen baan meer hebben.

Ten tweede is onduidelijk hoeveel zelfstandige bedrijven en zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) door de crisis hun werk (gedeeltelijk) zijn kwijtgeraakt. In de bouw, woninginrichting en horeca gaan veel bedrijven failliet. Deze groep is voor een groot deel niet in de werkloosheidscijfers terug te vinden.

Het CBS heeft juli 2013 opgezocht hoeveel mensen van de beroepsbevolking geen baan hebben, geen uitkering hebben aangevraagd en geen opleiding volgen. Het aantal 'nuggers' of niet-uitkeringsgerechtigden bedraagt 1,4 miljoen mensen. Driekwart van deze groep is vrouw en de helft is wat leeftijd betreft tussen 55 en 65 jaar. Een kwart is allochtoon en 45% lager opgeleid. De 'nuggers' doen nu vooral huishoudelijk werk, kinderen opvoeden en mantelzorg. Uit verdere analyse door het Verwey-Jonker Instituut in 'Luxe positie of buitenspel?' is op te maken dat de helft, dus 700.000, graag een betaalde baan wil. Alleen zorgen allerlei oorzaken ervoor dat de toegang tot een baan gesloten blijft. Uit het onderzoek is af te leiden dat de feitelijke werkloosheid per juli 2013 dus 1.375.000 mensen bedraagt of 18,8% van de beroepsbevolking.

5.4 Kinderen in armoede

Het aandeel kinderen jonger dan 18 jaar in armoede is in 2011 gestegen. Volgens de lage inkomensgrens zijn het er 371.000 (55.000 meer dan in 2010), waarvan 103.000 langer dan vier jaar. Ruim vier op de tien van hen groeit op in een bijstandsges-

zin. Dat betekent dat een derde van de arme groep bestaat uit kinderen, terwijl zij ruim een vijfde van de bevolking vormen. Kinderen hebben dus een bovengemiddeld armoederisico. In 2010 was een op de tien kinderen arm; anderhalf keer zo veel als het risico in de totale bevolking (9,7% tegenover 6,5%). Bovendien is ook hun kans op langdurige armoede groter. In 2011 was een op de tien kinderen arm. Deze jonge mensen worden geconfronteerd met problemen op verschillende terreinen: sociaal-emotionele ontwikkeling, onderwijs, gezondheid, inkomen, meedoen in de samenleving, voeding. Een kwart van de gezinnen op het minimum eet niet elke dag een warme maaltijd, omdat het geld ontbreekt.

5.5 Migranten en niet-westerse huishoudens in armoede

In 2011 had 25% van de huishoudens met een niet-westerse hoofdkostwinner een laag inkomen. Dit is drie keer zo veel als gemiddeld en vier keer zo veel als onder autochtonen. Bij niet-westerse huishoudens heeft het lage inkomen bovendien vaker een aanhoudend karakter en komt een langdurig laag inkomen bijna vijf keer zo veel voor als bij een gemiddeld autochtoon huishouden. Huishoudens waarvan de hoofdkostwinner uit Marokko afkomstig is, werden in 2011 met 12,2% het meest getroffen door een langdurig laag inkomen. Onder Surinaamse huishoudens kwam een langdurig laag inkomen in 5,2% van de gevallen voor, en dat is een daling in vergelijking met 2010.

5.6 Werkende armen

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) beschouwt een betaald werkende als arm indien hij of zij onder de armoedegrens zit en het inkomen uit werk het grootste bestanddeel is van het totale inkomen. Per juli 2013 is het sociaal minimum voor een alleenstaande maximaal (50% van het minimumloon + 20% toeslag) 926,48 euro per maand (inclusief vakantietoeslag), voor een gezin (ouders, twee kinderen) 1.323,53 euro. Het minimumloon voor een alleenstaande is 1477,80 bruto per maand (incl. vakantietoeslag).

Het aandeel werknemers met een flexibele arbeidsrelatie is toegenomen van 12% (2010) tot 16% (2012) van de werkzame beroepsbevolking. De toename komt vooral door het hogere aandeel werknemers met een tijdelijk contract en oproepkrachten. Werknemers met een flexibele arbeidsrelatie hebben niet alleen te kampen met minder baanzekerheid, ze hebben ook vaak te maken met een hoge werkdruk en weinig autonomie op het werk. Hierdoor lopen zij meer gezondheidsrisico's en hebben zij meer problemen met de inzetbaarheid dan werknemers met een vaste arbeidsrelatie. Bovendien hebben werknemers met een flexibele arbeidsrelatie op hun werk minder leer- en ontwikkelmogelijkheden.

In mei 2013 zijn er volgens het CBS 730.000 zelfstandigen zonder personeel, dat is 10% van de beroepsbevolking. Uit het onderzoek 'Zelfbewust een zelfstandige positie', uitgevoerd door onderzoeksbureau EIM in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken (gepubliceerd november 2011), blijkt dat 33% van de zzp'ers een omzet heeft die lager ligt dan 25.000 euro. Ruim 47% van de zelfstandigen kan niet terugvallen op een alternatief gezinsinkomen.

In 2011 waren er volgens het 'Armoedesignalement 2012' van de huishoudens met een laag inkomen vier van de tien (40%) werkende armen: volwassenen met arbeid als voornaamste inkomensbron. De helft van hen is zelfstandig ondernemer. Hun aandeel in de groep werkende armen is de afgelopen tien jaar flink gegroeid, van 41% naar 50%. Dat komt doordat meer mensen als zelfstandige zijn gaan werken (ongeveer 200.000), bij wie bovendien het armoederisico toenam (in 2000 was een op de negen zelfstandigen arm, in 2011 een op de acht).

5.7 Problematische schulden

Het aantal huishoudens met problematische schulden is verontrustend gegroeid de afgelopen drie jaar.

Het onderzoek 'Huishoudens in de rode cijfers 2012' leert dat einde 2012 een op de zes huishoudens (17,2%) een risico heeft op problematische schulden vanwege een te grote schuldenlast (buiten de hypotheek om) en dat tussen de 373.000 en 531.000 huishoudens al problematische schulden hebben.

Problematische schuld wil zeggen dat het benodigde bedrag voor rente en aflossing groter is dan na aftrek van vaste kosten beschikbaar is. Meer dan de helft van deze groep heeft nog geen contact gemaakt met de schuldhulpverlening. Je hoeft geen deskundige te zijn om uit deze cijfers de groeiende verarming af te lezen.

De Nederlandse Vereniging van Volks Kredietbanken meldt dat zich in 2012 in totaal 84.000 huishoudens hebben aangemeld voor schuldhulpverlening. Dat is 12.000 meer dan in 2011. Sinds 2008 is het aantal huishoudens met problematische schulden bijna verdubbeld. De gemiddelde schuld bedraagt € 33.500 (2011: € 32.250) en het gemiddeld aantal schuldeisers 14 (2011: 14). Opvallend in de kenmerken van de hulpvragers is de toename van het aantal ouderen, mensen met inkomsten uit betaald werk, mensen met een eigen huis en zzp'ers. Uit de cijfers van de NVVK blijkt dat van de 100 getroffen regelingen er 17 saneringskredieten, 60 schuldbemiddelingen, 4 herfinancieringen en 19 betalingsregelingen zijn. Bij de hulpverlening is het aantal lopende budgetbeheer-rekeningen gestegen van 43.000 naar 55.000. Het gemiddelde percentage van binnen een periode van 36 maanden succesvol afgeronde regelingen – saneringskredieten én schuldbemiddelingen – lag in 2012 op 69% (in 2011 op 72%). Het aantal saneringskredieten steeg van 1.806 (2011) naar 3.178 in 2012.

5.8 Rijkdom neemt tegelijkertijd toe

Het merkwaardige verschijnsel is dat in de afgelopen jaren rijkdom in Nederland is toegenomen. Wie goed toekijkt kan zelfs stellen dat rijkdom zich weet te onttrekken aan de nieuwe regels die gelden voor de crisistijd. Iedereen moet bijdragen aan de collectieve solidariteit, maar de rijken niet. Een langjarige analyse uit het boek van Marcel van Dam 'Niemandland' (2009) onderbouwt deze stelling. De grafiek van de reële loonontwikkeling laat over 20 jaar zien hoe het laagste inkomen ofwel het sociale minimum is gedaald van 100 naar 90 en het hoogste inkomen in diezelfde periode is gestegen van 100 naar 235. Als het minimum per jaar gemiddeld 0-1,5% stijgt, de CAO banen 1,5-3%, de boven CAO banen 3-6% en de topinkomens 6% stijgen, dan wordt in twintig jaar de afstand tussen hoog en laag steeds groter. En zodoende zijn zowel de verrijking als de verarming in de laatste 20 jaar toegenomen. De progressieve belasting is in het hoogste tarief in die jaren gedaald en corrigeert zo niet langer de groei van de top laag.

De ongelijkheid van de vermogensverdeling is nog veel groter dan bij de inkomens. Prof. Nico Wilterdink maakte daarover cijfers bekend tijdens het symposium 'Rijk & Arm' van de werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA (september 2012). Meer dan de helft van de huishoudens heeft een vermogen van minder dan 30.000 euro. Sommigen hebben een negatief vermogen, dat wil zeggen meer schulden dan bezittingen. Een vijfde deel van de bevolking bezit een vermogen van minstens twee ton (de welgestelden). Twee procent van alle huishoudens ofwel 151.000 heeft in 2011 een vermogen van 1 miljoen euro. Deze miljonairs bezitten gezamenlijk een vermogen van 388 miljard: bijna een derde (32%) van het totale particuliere vermogen van alle Nederlanders. De rijkste 1% bezit in 2011 een kwart van het totale vermogen. De rijkste 5% heeft bijna de helft (46%) van het totale vermogen, de rijkste 10% bezit 61%. De welgestelde tot superrijke minderheid met een vermogen van ten minste twee ton, ruim 20% van de bevolking, heeft 85% van het totale privévermogen in handen.

Deze ongelijkheid is in recente jaren nog toegenomen. De privévermogens daalden na de financieel-economische crisis die in 2008 begon, over de hele linie, en de grote vermogens meer dan de kleinere: de verdeling werd zo minder ongelijk. Maar terwijl het gemiddelde vermogen in 2010 en 2011 verder daalde, stegen de grote vermogens weer, zodat de ongelijkheid toenam.

5.9 Perspectief in de nabije toekomst

De gevolgen van de kredietcrisis, economische crisis, eurocrisis en bezuinigingscrisis in 2012 en 2013 zijn nog niet verwerkt in de beschikbare cijfers over armoede. Gedeeltelijk wel in de cijfers over werkloosheid en schulden. De verwachtingen zijn dat de armoede in kwantitatieve zin flink zal toenemen. Vooral de mensen met minder kansen op de arbeidsmarkt zullen in de armoede blijven, temeer daar de hoogte van uitkeringen door bezuinigingen behoorlijk zal gaan dalen. Waarschijnlijk zal de armoede toenemen tot 9 of zelfs 10% van de huishoudens.

Een kwantitatieve benadering van armoede is één manier van kijken. De kwalitatieve manier van kijken leert iets over wat armoede betekent voor mensen. Het niet volop mee kunnen doen in de samenleving, het tekort aan inkomen, het telkens moeten zorgen voor de dag van morgen: dat alles tekent mensen.

Armoede heeft grote invloed op het leven van mensen, de relaties die ze aan kunnen gaan, de identiteit. Vooral huishoudens die al vier jaar of langer onder de beleidsmatige armoedegrens moeten leven hebben het moeilijk. Ouders blijken zichzelf weg te cijferen om hun kinderen betere kansen te geven. Het meest moeilijke zijn de zorgen over het heden, de uitzichtloosheid, het verlies aan toekomstperspectief.

VI Wat kunnen kerken doen?

6.1 Inspiratie tot inzet voor gerechtigheid en barmhartigheid

Kerken houden zich bezig met (nieuwe) armoede in Nederland. Dit vanuit de overtuiging dat de Bijbel christelijke gemeenschappen oproept zich te verbinden met mensen in nood. Barmhartigheid en gerechtigheid gaan hierbij hand-in-hand. Barmhartigheid is het opkomen voor mensen die lijden aan onrecht. Gerechtigheid is werken aan de bestrijding van vormen van onrecht door zodanige structuren te creëren dat mensen (weer) tot hun recht komen. Het beoefenen van barmhartigheid en gerechtigheid brengt ons in de voetsporen van God, zo lezen we in de Bijbel.

In de wetgeving van het Oude Testament vinden we de regels om de armen te beschermen en hen een volwaardige plaats in de gemeenschap te geven. Er is een rusteloos pogen om de weduwe, de wees en de vreemdeling (de meest kwetsbare groepen in die tijd) recht te doen. We horen de aanklachten van de profeten als dit recht geschonden wordt.

Deze lijn wordt in het Nieuwe Testament door Jezus en de apostelen doorgetrokken. In de gelijkenis van het laatste oordeel (Mattheüs 25) wordt duidelijk gemaakt wat er werkelijk toe doet met het oog op het Koninkrijk: het omzien naar hongerigen, dorstigen, naakten, vreemdelingen, gevangenen en zieken. Zij zijn de meest kwetsbare mensen in een wereld die getekend wordt door onrecht en machtsmisbruik. Kernbegrippen zijn steeds weer gerechtigheid en barmhartigheid. Zij duiden op een aandachtige betrokkenheid op mensen die in armoede leven, op mensen die hulp en zorg nodig hebben, opdat hun lijden vermindert en zo mogelijk opgeheven wordt. Dit krijgt vorm in directe hulp aan mensen en in het opkomen voor rechtvaardige maatschappelijke structuren en verhoudingen. Dat alles als een weerspiegeling van hoe God met mensen omgaat.

Natuurlijk kunnen wij geen blauwdruk uit de Bijbel halen voor het goede maatschappelijke handelen. De Bijbelse verhalen spelen zich immers af in een geheel andere tijd. Maar wel klinkt daar de oproep tot het doen van gerechtigheid en barmhartigheid, ook in onze tijd. Vanuit deze oproep laten kerken zich inspireren om zich te verbinden met mensen in nood, opdat een ieder tot zijn of haar recht kan komen.

Deze beweging van 'goed doen en recht doen' in navolging van Jezus biedt het fundament van al het diaconale handelen.

Waar kunt u bij aansluiten?

Tip: 17 oktober Wereldarmoededag

Elk jaar is het op 17 oktober Wereldarmoededag. Over de hele wereld worden die dag acties georganiseerd met als doel: sta op en doe iets tegen armoede. Het is de ideale dag voor kerken om samen met anderen in de eigen plaats vorm te geven aan het verzet tegen armoede. Als u dit leest is de Wereldarmoededag van 2013 al voorbij. Maar u heeft nu tijd genoeg om uw plannen voor de dag van 2014 te maken en te gaan uitvoeren. Doe mee.

Tip: Kerstpakkettenactie

De maand december en het feest van Kerst is voor veel diaconale instellingen en kerken de tijd om te werken met kerstpakketten. Het kerstpakket wordt uitgedeeld met meerdere doelen. Als dank, als sociaal element, om het feest te ondersteunen, om te voldoen in een sociale nood. Naast materiële goederen in natura wordt er vaak ook een geldbedrag bijgedaan. Kinderen maken vaak kleurige tekeningen, want het gaat ook om sociale ontmoeting. Wie meer wil weten kan de special 'Kerstpakkettenacties' downloaden, die te vinden is op: www.armekant-eva.nl/publicaties/kerstpakkettenacties.html.

Tip: 10 december Mensenrechtendag

10 december is de datum waarop in 1948 door de VN de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werd aanvaard. De universele verklaring telt dertig artikelen, maar omvat in totaal zo'n zestig verschillende mensenrechten. Andere verdragen hebben daar nog zo'n veertig mensenrechten aan toegevoegd. Op deze datum worden overal ter wereld manifestaties voor de mensenrechten georganiseerd. Op deze dag wordt ook de Nobelprijs van de Vrede uitgereikt. Ook op deze dag kan aandacht gegeven worden aan de strijd tegen armoede. Lees de tekst van de Mensenrechten op: www.beleven.org/feest/internationale_dag_van_de_mensenrechten

6.2 Drie leidende diaconale principes

In het diaconaat bestaan drie leidende principes die nauw met elkaar verbonden zijn en hun bron vinden in het Evangelie. Wij gebruiken hierbij de term 'helpen' maar bedoelen hierbij geen 'helpen' waarbij de hulpvrager afhankelijk gemaakt wordt van de hulpgever. Helpen is geen doel op zich, maar een middel om iemand zelf de regie over zijn of haar leven terug te laten nemen. In het helpen staat de ontmoeting centraal, waarin beide mensen elkaar zien in hun kwetsbaarheid en in hun kracht, en zo bondgenoten worden van elkaar.

Helpen waar geen ander helpt

Dit principe sluit nauw aan bij de opdracht van het doen van barmhartigheid, waarvan we een voorbeeld zien in de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan. Kenmerkend is het helpen waar anderen het laten afweten of hun plicht verzaken. Deze hulp is doorgaans incidenteel en tijdelijk van aard; in uitzonderlijke gevallen is sprake van langdurige ondersteuning, bijvoorbeeld bij opvang van (bijna) uitgeprocedeerden. De hulp kan individueel gegeven worden of groepsgewijs. Bij individuele hulp gaat het erom dat er weer brood op de plank komt, dat rekeningen worden betaald zodat afsluiting of huisuitzetting wordt voorkomen en dat betrokkenen mee kunnen doen in deze samenleving. Vormen van groepsgewijze ondersteuning zijn noodfondsen, voedselbanken, kledingbanken of maaltijdprojecten.

Helpen onder protest

Bij het principe 'helpen onder protest' gaat het erom ervoor te zorgen dat oorzaken benoemd en aangekaart worden, waardoor veranderingen in beleid worden gerealiseerd en nieuwe problemen voorkomen worden. De samenleving als geheel, bestuurders en politici in het bijzonder, hebben de verantwoordelijkheid en de plicht om ervoor te zorgen dat eenieder tot zijn of haar recht kan komen. Waar dit niet, niet afdoende of niet tijdig gebeurt, hebben kerken een belangrijke signalerende rol. Zij kunnen met of namens mensen in de knel pleiten voor veranderingen en verbeteringen bij verantwoordelijke politici en bestuurders.

In de praktijk gaat het om diaconale vrijwilligers die meegaan naar instanties of een jaarlijkse ontmoeting van de diaconieën met de wethouder waarbij de knelpunten van de gemeentelijke uitvoering besproken worden. Ook draaien diaconieën mee in cliëntenraden en doen ze mee tijdens debatten van de gemeenteraad. Soms wordt er gericht lobby gevoerd om bepaalde punten te bereiken.

Helpen met perspectief

De kerkelijke ondersteuning volgens het principe 'helpen met perspectief' is gericht op het duurzaam oplossen van problemen, waarbij er sprake is van een (semi-professionele) aanvullende rol van de kerk op die van de gemeentelijke overheid en instanties. Dit uitgangspunt vinden we bijvoorbeeld terug bij initiatieven als de Exodushuizen en maatjesprojecten als Schuld-HulpMaatje. Bij dit principe gaat het om een combinatie van het werken aan de oorzaak van het probleem is en het maximaal creëren van oplossingen die structureel perspectief bieden.

6.3 Rollen

Elke diaconie kan zich spiegelen aan deze drie leidende diaconale principes. Een belangrijke vraag is of er voldoende aandacht is voor deze drie vormen en of ze elkaar goed aanvullen. Ook kan gekeken worden of onder de aanwezige diakenen en diaconale vrijwilligers voldoende kwaliteiten aanwezig zijn om deze principes in praktijk te brengen. In de cursus 'Armoede in Nederland' van de Protestantse Kerk in Nederland worden onder meer de volgende rollen onderscheiden.

Bruggenbouwer

Deze diaken is een bemiddelaar, iemand die allerlei contacten weet op te bouwen, goed kan netwerken en groepen met elkaar weet te verbinden.

Helper

Dit is de diaken die de handen uit de mouwen wil steken, die wil helpen waar geen ander helpt. Het is iemand die met de hulpvrager op zoek gaat naar oplossingen of een luisterend oor biedt.

Aanjager

Dit is de diaken die houdt van pionieren. Hij of zij ontplooit graag initiatief bij het constateren van diaconale nood. Het is iemand die anderen wil motiveren en stimuleren om een bijdrage te leveren.

Aanklager

Dit is de diaken die misstanden signaleert, oorzaken benoemt en de problemen aan wil kaarten bij degenen die daarvoor verantwoordelijk zijn. Zo'n diaken is pleitbezorger en stemversterker.

Twee manieren van hulpverlening

Bij armoedebestrijding en schuldhelpverlening vanuit een kerkelijke betrokkenheid is het goed onderscheid te maken tussen twee soorten van ondersteuning. Regelmatig gaan beide benaderingen hand-in-hand.

Interventiebenadering

De eerste is die van de interventiebenadering. Deze is kenmerkend voor de meeste professionele hulpverlening. Kenmerkend is de sociaal-technische aanpak: intake, analyse van wat het probleem is, diagnose rond middelen en instrumenten om het probleem op te lossen, uitvoeren van die middelen, evaluatie van de inzet met het beoogde effect en ten slotte de afsluiting. Meestal kenmerkt de interventiebenadering zich door een procedure, een traject, een behandelplan, een tijdpad, een doel.

Presentiebenadering

Daarnaast spreken we over de presentiebenadering. Andries Baart is de grondlegger van de theoretische beschrijving van een benadering van diaconaal handelen die de benaming 'presentietheorie' heeft gekregen. Kenmerken van deze benadering zijn:

- er zijn voor de ander
- volgehouden nabijheid en solidariteit wegen zwaarder dan het hoe dan ook oplossen van problemen
- zorg om de waardigheid en bejegening van de ander
- wederzijdsheid van de diaconale relatie

Belangrijk is: nooit iemand afschrijven, ondanks zijn of haar tekortkomingen; het samen mee uithouden van het sociaal of persoonlijk lijden.

De twee benaderingen worden vaak in afwisseling met elkaar gebruikt. Je kunt betrokken zijn bij mensen en hen ontmoeten binnen hun leefsituatie. Je kunt met mensen meelopen, een hand uitsteken, de administratie op orde brengen, iemand leren lezen, meegaan naar een loket of een arts. Naast presentie horen ook signaleren, aanwijzen, verwijzen, en als er teveel mensen gewond langs de weg liggen: protesteren, de publiciteit zoeken, zij die de middelen hebben om te helpen activeren die in te zetten.

6.4 Armoede op het spoor komen

Armoede in Nederland gaat vaak goed gekleed. Vermoedens kunnen je op het verkeerde been zetten. Luxe auto? Goedkope gymmen? Versleten meubels? Het hoeft niets over armoede te zeggen. Hoe kom je er wel achter? Er zijn twee manieren waarop diaconieën armoede op het spoor kunnen komen:

1. Het is van groot belang om als diaken oog te hebben voor mensen die deel uitmaken van een risicogroep, en het lef te hebben daar op bezoek te gaan, vragen te stellen, en dóór te vragen. Zoek contact met mensen die werkloos zijn, een echtscheiding achter de rug hebben, chronisch ziek zijn of een laagbetaalde baan hebben. Stel simpelweg vragen en toon oprechte belangstelling voor iemand. En vraag dóór, ook als je uitspraken hoort als "Ik ben tevreden met wat ik heb" of "Ik kan rondkomen, ook al is het niet altijd makkelijk". De verborgenheid van armoede zit niet zozeer in kleding of gedrag, maar meestal in het niet meedoen aan activiteiten. Eenzaamheid en isolement kunnen het gevolg zijn. Alleen in een veilige omgeving zal iemand mogelijk het lef hebben om aan te geven dat het niet (altijd) lukt om de eindjes aan elkaar te knopen. Omdat veel diakenen armoede opsporen via signalen van een ouderling, diaken, pastoor of gemeentelid, is het van belang goed contact met hen te onderhouden en zo nodig een training aan te bieden aan alle pastoraal bezoekers over 'de diaconale antenne'.

2. Omgekeerd zou de vraag van mensen die in armoede leven, kunnen zijn: "Wat is de diaconie, wat is de PCI, waar zitten ze, wat doen ze, heb ik er iets aan?" Veel mensen weten niet wat de diaconie hen te bieden heeft. Het is handig als een diaconie of PCI over een goede voorlichtingsbrochure beschikt en als diaconale hulp toegankelijk wordt gemaakt door berichten in het kerkblad, plaatselijke bladen en in netwerken van hulpverlenende instanties. Er zou bijvoorbeeld naar de diaconie of PCI verwezen kunnen worden via maatschappelijk werk of thuiszorg. Door regelmatig contact te hebben met de burgerlijke gemeente, het maatschappelijk werk en belangenorganisaties, kan ook armoede worden opgespoord.

De diaconale instelling zou een 'sociaal spreekuur' kunnen instellen, waar men terecht kan voor materiële en immateriële hulp. Maak jezelf niet alleen bekend, maar geef ook beknopt aan welke spelregels er zijn en wat de criteria zijn voor hulpverlening. Als je mensen in nood wilt bereiken, is een vast adres belangrijk. Van sommige diaconieën en PCI-en komt de tip om een vast abonnement te nemen op een mobiel telefoontoestel en dat nummer goed bekend te maken. Het toestel kan onder de leden van de diaconie of PCI rouleren.

6.5 Werken aan bewustwording

Armoede ontstaat als in een samenleving de opbrengsten van arbeid ongelijk verdeeld zijn. Kerken kunnen plaatselijk het gesprek stimuleren over de wijze waarop geld en goed verdeeld zijn in de samenleving. Niet alleen armoede en verarming, maar ook rijkdom en verrijking kunnen aan de orde gesteld worden. Welke betekenis hebben luxe en materiële zaken voor ons, niet alleen persoonlijk, maar ook binnen onze samenleving? In plaatsen als Ede, Apeldoorn en Amersfoort zijn kerken actief rondom de actie 'Vakantiegeld Delen'. Hierin draait het om bewustwording en solidariteit. Mensen die vakantiegeld ontvangen delen hiervan met gezinnen en alleenstaanden die van een klein inkomen moeten rondkomen, zodat zij ook op vakantie kunnen.

In plaatsen als Zwolle en Eindhoven worden tijdens de zondagse bijeenkomsten spullen ingezameld voor de voedselbank. Een andere manier om aan bewustwording te werken is ervaringsdeskundigen of vrijwilligers te vragen hun ervaringen te delen in een zondagse viering, een debatavond te organiseren waarin armoede centraal staat of tijdens andere bijeenkomsten, binnen en buiten de kerk, inhoudelijke thema's aan de orde te stellen.

6.6 Diaconale hulp in de praktijk

Onderscheid diaconale hulp en professionele hulpverlening

Het bieden van diaconale hulp kan in de vorm van materiële of immateriële hulp, individueel of groepsgewijs.

Bij de behandeling van hulpvragen zal men een aantal zaken moeten regelen, zoals:

- Onder welke voorwaarden hulp wordt verleend
- Wat de procedure is voor het behandelen van vragen
- Of er al dan niet een commissie gevormd moet worden die adviseert over hulpvragen
- Hoe gehandeld zal worden bij het afwijzen van verzoeken
- Welke andere mogelijkheden er dan zijn voor de hulpvrager

Hierbij moet de valkuil vermeden worden dat de diaconale hulpgever op de stoel van de professionele hulpverlener gaat zitten. In het boekje 'Eerste Hulp Bij Schulden' van Kerk in Actie en de Arme Kant van Nederland/EVA worden diverse praktische tips gegeven. Aangegeven wordt wat je wel en niet moet doen. In de handreiking wordt een protocol voor individuele hulp aangereikt. Deze publicatie is ook te vinden op www.kerkinactie.nl/armoede onder downloads.

Helpen met geld

Helpen met geld kan op meerdere manieren: door het geven van een gift, een lening of noodhulp in natura. Financiële ondersteuning door de diaconale organisatie is in principe

eenmalig en niet structureel. Als er een grote mate van zekerheid bestaat dat de lening door de ontvanger binnen een redelijke termijn kan worden terugbetaald, kan een lening een goed hulpmiddel zijn. Het voordeel van giften in natura is dat het heel directe hulp is. Er is gebrek aan iets of men heeft iets nodig, en wat ontbreekt wordt gegeven. Bijkomend voordeel is dat het geven van goederen geen invloed heeft op uitkeringen. Nadeel is dat er weinig inbreng en verantwoordelijkheid is voor de ontvanger.

Kerkelijke diaconale instellingen kunnen samenwerken in een gezamenlijk noodfonds. Dit biedt kansen de krachten te bundelen. Op sommige plaatsen participeren burgerlijke gemeenten actief in een dergelijk fonds via een eigen financiële bijdrage (bijvoorbeeld naar het aantal inwoners in de gemeente) en menskracht (bijvoorbeeld met een ambtenaar van de Sociale Dienst die de intakes en aanvragen behandelt). Sommige fondsen kiezen er bewust voor om zelfstandig te blijven.

Een financiële gift

Een traditionele taak van de diaconie of PCI is het verlenen van financiële bijstand aan mensen in nood. Het is nuttig om tegelijk de mogelijkheden van het bestaande aanbod van sociale voorzieningen en hulpverlening erbij te betrekken. Diaconale giften of schenkingen worden – als ze eenmalig zijn – door de Belastingdienst volgens het schenkingsrecht behandeld en niet belast voor de inkomstenbelasting, ongeacht het bedrag. Diaconale eenmalige giften worden meestal niet gekort op uitkeringen.

De ondersteuning door de diaconie, PCI of caritasinstelling is in beginsel eenmalig, mede omdat een structurele bijdrage (bijvoorbeeld maandelijks of per kwartaal) voor de Wet Werk en Bijstand wel geldt als inkomen en in mindering wordt gebracht op de uitkering.

Helpen zonder geld

Ook helpen zonder geld kan op meerdere manieren. Op een aantal plekken organiseren kerken een sociaal spreekuur op een toegankelijke plek in wijk of buurt. Hier worden mensen geholpen met het invullen van formulieren, krijgt men informatie over allerlei regelingen of worden hulpvragers doorverwezen of begeleid naar instanties en regelingen.

Diaconale hulp kan ook gegeven worden met vrijwillige inzet van menskracht. Voorbeelden zijn gastgezinnen, aanbod voor vervoer, hulp in huis(houden) en klussen. In het project Schuld-HulpMaatje worden mensen met schulden gekoppeld aan een maatje die hen stimuleert en handvatten aanreikt om een leven zonder schulden te leiden. Criterium is dat alleen hulp wordt geboden aan mensen die of het geld of de gezondheid of het netwerk missen om de klussen zelf te klaren.

Daarnaast kunnen kerken samenwerking zoeken met de voedselbank, de kledingbank, de ruilwinkel en andere initiatieven die gericht zijn op mensen in armoede. Bij het ondersteunen van diaconale projecten wordt er niet direct financieel hulp verleend, maar ontvangen groepen mensen wel een steuntje in de rug.

Helpen onder protest is ook een belangrijke vorm van helpen zonder geld. Kerken kunnen hun ervaringen rond diaconale hulp registreren, bundelen en inzetten in hun contacten met lokale politiek, welzijnsorganisaties, nutsbedrijven en andere instellingen en voorzieningen om verbeteringen te bewerkstelligen. Deze vormen van pleitbezorging en beleidsbeïnvloeding zijn essentieel. Helpen onder protest legt de verbinding tussen de dienst van barmhartigheid en de dienst van gerechtigheid.

Meta Floor, projectmanager Binnenlands Diaconaat van Kerk in Actie

Voor de samenstelling van dit artikel is gebruik gemaakt van vier brochures van de werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA en Kerk in Actie:

- Helpen onder protest. Een handreiking voor kerkelijke materiële hulpverlening (2004)
- Eerste Hulp bij Schulden (2009)
- Armoede en recht doen (2010)
- Armoedesignaal 2012, handreiking voor lokale kerken en diaconale organisaties (2012)

Deze brochures zijn te verkrijgen via brochureverkoop@pkn.nl of via info@armekant-eva.nl, (073) 612 19 39.

Blijf op de hoogte van actuele ontwikkelingen of waar bijeenkomsten zijn via (digitale) nieuwsbrieven van:

www.armekant-eva.nl
www.stichtingclip.nl
www.schuldhulpmaatje.nl
www.kerkinactie.nl
www.rkdiaconie.nl

VII Armoedegrenzen, literatuur en websites

7.1 Armoedegrenzen

In Nederland worden vier armoedegrenzen gehanteerd. De beleidsmatige armoedegrens is de hoogte van het sociaal minimum, dat elk half jaar door de regering wordt vastgesteld. De lage-inkomensgrens is afgeleid van het bedrag dat een alleenstaande bijstandsgerechtigde in 1979 ontving. Voor latere jaren is deze norm bijgesteld via de consumentenprijsindex. Dit niveau is niet gekoppeld is aan een bepaald minimaal consumptiepakket. Dit niveau wordt verhoogd voor diverse samenlevingsvormen: meerpersoonshuishoudens en kinderen. De budgetgerelateerde grens is door het Sociaal Cultureel Planbureau in 2005 vastgesteld met behulp van normbedragen, die het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud) regelmatig publiceert. Deze armoedegrens is uitgewerkt in twee varianten. Het referentiejaar is 2000 (en wordt vanaf dat jaar geïndexeerd).

In de laagste variant is gekeken naar wat men in Nederland voor een alleenstaande als volstrekt minimaal kan beschouwen, ofwel de basisbehoeften (basic needs) en de kosten die daarmee gemoeid zijn. Dit zijn de nauwelijks te vermijden uitgaven voor voedsel, kleding, wonen (o.a. huur, verzekeringen, energie, water, telefoon, inventaris, onderhoud woning en woongerelateerde belastingen) en enkele overige posten (zoals voor vervoer, extra ziektekosten, persoonlijke verzorging en wasmiddelen).

In de tweede variant zijn ook bescheiden uitgaven opgenomen voor recreatie, lidmaatschap van een bibliotheek, een sport- of hobbyvereniging, een abonnement op een krant en tijdschrift, en een huisdier. Zo'n consumptiepeil wordt aangeduid als 'niet-veel-maar-toereikend' (modest but adequate).

7.2 Literatuur

Publicaties in opdracht van de overheid

In opdracht van de overheid verschijnen regelmatig onderzoeken en berichten rond armoede, werkloosheid, sociale zekerheid, bepaalde problemen en hun uitwerking voor groepen in de bevolking, enzovoorts. Alle onderzoeken in opdracht van de overheid worden gepubliceerd op www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties. Er staan dan digitale versies van het boek, het omslag, het persbericht vermeld en voor de gebruikte data zijn er links te vinden.

Armoedesignalement 2012. SCP/CBS, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP-publicatie 2012/34, ISBN 978 90 377 0633 8, prijs €16,00. De publicatie is verkrijgbaar bij de (internet-)boekhandel of te bestellen via de website: www.scp.nl of verkoop.cbs.nl.

Mirjam Tom, Florieke Westhof, Paul Vroonhof, e.a., Monitor Betalingsachterstanden 2011, Panteia, Zoetermeer, december 2011. Vindplaats op het internet: www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2012/02/09/8.-monitor-betalingsachterstanden-2011.html met aanbiedingsbrief aan de Tweede Kamer.

Huishoudens in de rode cijfers 2012, omvang en achtergronden van schuldenproblematiek bij huishoudens, Panteia.

Internet: www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/04/02/huishoudens-in-de-rode-cijfers-2012.html.

Jaarverslag 2012 NVVK (Vereniging voor schuldhulpverlening en sociaal bankieren). www.nvkk.eu/images/pdfs/Jaarverslag%202011%20NVVK.pdf.

Kerkelijke en diaconale literatuur

H. Crijns, W. Elhorst, P. Robbers-van Berkel, L. Miedema, H. Noordegraaf, E. van der Panne, S. Stoppels en H. van Well, Barmhartigheid en Gerechtigheid, Handboek diaconiewetenschap, Uitgeverij Kok, i.s.m. de Stichting landelijk bureau DISK 2004 en 2005-2.

H. Crijns, E. Hogema, L. Miedema, H. Noordegraaf, P. Robbers-van Berkel, H. van Well, J. Wissink en H. Arts-Honselaar, Diaconie in beweging. Handboek Diaconiewetenschap, Uitgeverij Kok, i.s.m. de Stichting landelijk bureau DISK 2011.

Bisschoppenconferentie in Nederland, Van uitsluiting en armoede naar solidariteit en gerechtigheid, Vastenbrief 2004, Utrecht 2004. Lees ook de Bisschoppelijke Vastenbrieven nadien. Vindplaats op het internet:

www.disk-arbeidspastoraat.nl/projecten/vastenbrief.

H. Crijns, T. Hoekstra, J. Jonkers, en J. Schouten, *Arbeid, zin en geloof. Handboek Arbeid en Kerk*, Kok, Kampen en Landelijk bureau DISK 's-Hertogenbosch, 2006.

P. Osendarp, J. Bos, H. Crijns, e.a., *Eerste Hulp Bij Schulden. Over schuldhulpverlening en de kerken*, werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA en Kerk in Actie, 's-Hertogenbosch en Utrecht, 2009.

G. van Eck, P. de Bie, H. Crijns, H. Noordegraaf, e.a., *Armoede en recht doen. Helpen onder protest in de praktijk*, werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA en Kerk in Actie, 's-Hertogenbosch en Utrecht, 2010.

Redactiegroep, *Armoede in Nederland 2010*. Dit is het rapport van het vorige onderzoek naar financiële hulpverlening door diaconale organisaties. Alle resultaten en de teksten staan op www.kerkinactie.nl/armoedeonderzoek.

P. de Bie, Th. Colet, H. Crijns, J.W. Menkveld, C. van der Vlist, *Armoedesignaal 2011, Kerk in Actie, LKDB, Raad van Kerken in Nederland en werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA, 's-Hertogenbosch*, september 2011. Vindplaats op het internet: www.armekant-eva.nl/projecten/armoedeonderzoek-armoede-signaal2011.html.

P. de Bie, Th. Colet, H. Crijns, J.W. Menkveld, C. van der Vlist, *Armoedesignaal 2012, Kerk in Actie, LKDB, Raad van Kerken in Nederland en werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA, 's-Hertogenbosch*, september 2012. Vindplaats op het internet: www.armekant-eva.nl/projecten/armoedeonderzoek-armoede-signaal2012.html.

N. de Boer, P. de Bie (red.), *De Booschappenmand 2011 - koopkracht in de praktijk*, werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA, 's-Hertogenbosch, september 2011. Internet: www.armekant-eva.nl/projecten/booschappenmand.html.

N. de Boer, P. de Bie (red.), *De Booschappenmand - koopkracht in de praktijk*, werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA, 's-Hertogenbosch, september 2012.

Literatuur rondom schulden en vrijwilligers bij schulden

J. van der Sar, IDO – Niet voor niets, onderzoek naar het maatschappelijk rendement van het Interkerkelijk Diaconaal Overleg (IDO) in Lelystad, stichting OIKOS in opdracht van het IDO, Utrecht, april 2009. Vindplaats op het internet: www.stichtingoikos.nl/sites/default/files/fields/field_publication_file/IDO_niet_voor_niets_0.pdf.

F. van Iperen en N. Jungman, *SchuldPreventiewijzer. Over het belang van schuldpromotie en de mogelijkheden om daar lokaal invulling aan te geven*, in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, januari 2011. Vindplaats op het internet: www.schuldpreventiewijzer.nl/publicatie.php. Bezoek ook: www.schuldpreventiewijzer.nl.

M. Blommesteijn, N. Jungman, G. Kruis, e.a., *Maatschappelijk rendement van vrijwilligersprojecten in de schuldhulpverlening*, onderzoek Hogeschool Utrecht en Regioplan in opdracht van de organisaties die subsidie hebben ontvangen van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in het kader van de zogenoemde Motie Ortega-Martijn, Utrecht, december 2011. Vindplaats op het internet: www.schuldhulpmaatje.nl/in-de-media/12-nieuws/nieuws/255-eeneurogeinvesteerd.

D. Bultink, T. Nederland, M. Stavenuiter, *Kwaliteitsverbetering schuldhulpverlening. Evaluatie van de 'Spekman- en Ortega-Martijn' projecten*, onderzoek in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid door het Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, februari 2012. Vindplaats op het internet: www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/Kwaliteitsverbetering-schuldhulpverlening_Evaluatie_3869_web.pdf.

T. Nederland, D. Oudenampsen, M. Stavenuiter, *Vrijwillig, effectief en efficiënt. Handreiking voor de inzet van vrijwilligers bij schuldhulpverlening*, in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid door het Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, februari 2012. Vindplaats op het internet: www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/Vrijwillig-effectief-en-efficient_Handreiking_3869_web.pdf.

W.C.P. van den Berg, A.J.H. Tuzgöl-Broekhoven, L.H. Rietveld-de Vries, Y.M. Van der Vlucht, e.a., *Schulden komen nooit alleen. Aandachtspunten voor behoorlijke schuldhulpverlening*, Bureau Nationale Ombudsman, Rijswijk, 29 juni 2012. Rapportnummer: 2012/110.

7.3 Websites

Algemeen

www.cbs.nl - Centraal Bureau voor de Statistiek.

www.cg-raad.nl - Chronisch zieken en gehandicaptenraad.

www.cnv.nl - Vereniging van christelijke vakbonden in Nederland met vele lokale afdelingen.

www.divosa.nl - Informatie van de Vereniging van Directeuren van Sociale Diensten, dossier schuldhulpverlening (GSD).

www.echtscheidingswijzer.nl - Wegwijzer bij echtscheiding en de economische gevolgen.

www.eigenkracht.nl - Eigen Kracht Centrale.

www.fnv.nl - De Federatie Nederlandse Vakbeweging bestaat uit een zestiental zelfstandige vakbonden met vele lokale afdelingen.

www.hetjl.nl - Het Juridisch Loket, wegwijzer in recht, o.a. familie, uitkeringen, werk, wonen, vreemdelingen, kopen, geld, rechtsbijstand en bemiddeling (mediation).

www.kennisring.nl - Informatie over sociale zekerheid, ingedeeld in thema's.

www.korrelatie.nl - Kijk voor schulden bij thema's /financiële problemen.

www.leergeld.nl - Sponsoring van het meedoen door minima-jongeren aan activiteiten op school, in de sport en bij recreatie.

www.mee.nl - MEE Nederland, Ondersteuning voor mensen met een handicap, functiebeperking of chronische ziekte.

www.rijksoverheid.nl/ministeries/szw - Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

www.rijksoverheid.nl/ministeries/vws - Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

www.pgb.nl - Vereniging van mensen met een persoonsgebonden budget voor zorg, functiebeperking of handicap.

www.rechttopbijstand.nl - Informatie over algemene en bijzondere bijstand.

www.scp.nl - Sociaal en Cultureel Planbureau.

www.socialealliantie.nl - Informatie van de samenwerkende organisaties binnen de Alliantie voor Sociale Rechtvaardigheid, kortweg Sociale Alliantie genoemd.

www.stichtingclip.nl - Informatie van de Cliëntenraden in sociale zekerheid en zorg.

www.stimulansz.nl - Informatie over sociale zekerheid, kennis en advies over werk en inkomen, welzijn en gezondheid.

www.voedselbank.nl - Informatie van de samenwerkende voedselbanken in Nederland met overzicht van de lokale voedselbanken en steunpunten.

www.vng.nl - Informatie van de Vereniging Nederlandse Gemeenten.

In verband met schuldhulpverlening

www.schuldhulpmaatje.nl - Maatjesproject van de gezamenlijke kerken, maatschappelijke organisaties en schuldhulporganisaties.

www.uitdeschulden.nu - Digitale hulpsite van SchuldHulpMaatje, waarin mensen met schulden zelf kunnen uitzoeken hoe hun situatie er uit ziet en hoe ze het probleem van schulden kunnen aanpakken.

www.berekenuwrecht.nl - Bereken de rechten op uitkeringen, regelingen en voorzieningen.

www.bosconsulting.weblog.nl - Informatie inzake schuldsanerings J.Bos (een van de auteurs van Eerste Hulp Bij Schulden).

www.budgetteer.nl - Particuliere christelijke schuldhulporganisatie.

www.modusvivendi.nl - Particuliere schuldhulporganisatie.

www.nibud.nl - Bureau voor persoonlijk budgetadvies.

www.nibudjong.nl - Budgetadvies voor jeugd en geld.

www.schulden.nl - Overzicht van schuldregelingen in Nederland.

www.schuldenwijzer.nl - Particuliere schuldhulporganisatie SVF.

www.schuldhulpverlening.jouwpagina.nl - Startpagina met zeer veel links over schulden en schuldhulpverlening.

www.schuldsanering.nl - Particuliere schuldhulporganisatie voor bedrijven en ondernemers.

www.sociaalraadsliden.nl - Informatie van de gemeentelijke sociale raadsliden, o.m. rapporten over schulden en incasso.

www.stidag.nl - Eerste hulp bij ondernemen en schulden.

www.nvvk.eu - Vereniging voor schuldhulpverlening en sociaal bankieren van de NVVK.

www.wsnprvr.org - Informatie over de Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen (WSNP) en berekening vrij te laten bedrag.

www.wsnpforum.messageboard.nl - Forum van ervaringsdeskundigen WSNP.

www.zelfjeschuldenregelen.nl - Mogelijkheden om zelf stap voor stap schulden te regelen en weg te werken.

In verband met caritas, diaconie en diaconaat

www.armekant-eva.nl - landelijke projectgroep van Raad van Kerken in Nederland en arbeidspastoraat DISK over armoede in Nederland .

www.atd-vierdewereld.nl - Beweging ATD Vierde Wereld, Springplank naar Solidair Samenleven met en voor de armste mensen in eigen land en de wereld.

www.cgk.nl – Diaconaal bureau ondersteunt de diaconieën/diakenen van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland.

www.cskonline.nl – Zoekers (diaconale mensen met een hulpvraag) en aanbieders van allerlei soorten van hulp.

www.cordaid.nl – De katholieke organisatie Cordaid Bond Zonder Naam steunt individuen en diaconale initiatieven in Nederland.

www.diaconaalsteunpunt.nl – Ondersteunt de diaconieën/diakenen van de GKv – Gereformeerde Kerk vrijgemaakt – bij hun ambtswerk.

www.disk-arbeidspastoraat.nl – Landelijk bureau DISK over arbeidspastoraat, kerk en arbeid, geloofwaardige economie, zorg en inkomen.

www.doopsgezind.nl - Algemene Doopsgezinde Sociëteit.

www.ea.nl – Netwerk van de Evangelische Alliantie.

www.justitiaetpax.nl – Rooms-katholieke mensenrechten organisatie met specialisatie op vreemdelingen en migranten.

http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_rooms-katholieke_parochies_in_Nederland - Overzicht van de rooms-katholieke parochies in Nederland.

www.kerkinactie.nl – Over diaconale initiatieven en activiteiten in de Protestantse Kerk in Nederland.

www.netwerkdak.nl – Steunpunt van inloophuizen, buurtpastoraat en drugspastoraat.

www.okkn.nl - Oud-Katholieke Kerk van Nederland.

www.raadvankerken.nl – Informatie van de Raad van Kerken in Nederland, waarin veel christelijke kerken samenwerken.

www.rkdiaconie.nl - Over diaconale initiatieven en activiteiten in rooms-katholiek Nederland.

www.remonstranten.org - Remonstrantse Broederschap.

www.stichtinghip.nl – Koppeling van vraag en aanbod door inzet van personen rond diaconie in verschillende steden.

www.stichtingpresent.nl – Diaconie door koppelen van vraag en aanbod door inzet van groepen.

www.vincentiusvereniging.nl – Overzicht van de lokale verenigingen binnen de rooms-katholieke Vincentiusvereniging.

www.werkindekerk.nl/diaconaat - Artikelen over diaconaat en een literatuurlijst. Een initiatief van de Evangelische Alliantie, Evangelische Omroep en het Instituut voor Gemeenteopbouw en Theologie van de Christelijke Hogeschool Ede.

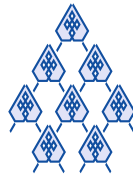

**Kerk
inActie**

Vincentius
vereniging

Remonstranten

Cordaid

om samen te groeien

Diaconaat CGK

Arme Kant van Nederland (EVK)

Daer en mach gheen
ander Fundament
gheleyt worden be-
hauen datter gheleyt
is, het welke is
Christus JESUS

NGK
Nederlands Gereformeerde Kerken

**EVANGELISCHE
BROEDERGEMEENTE
HERNHUTTERS**